

Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo problemos Lietuvoje

ILONA MICHAILOVIČ,
LIUBOVĖ JARUTIENĖ

Santrauka. Straipsnyje analizuojama asmenų lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų problematika Lietuvoje. Kokybinio tyrimo metu gilintasi į lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų komisijų darbą, taip pat buvo nagrinėjami teisėjų darbo ir sprendimų priėmimo ypatumai. Tyrimo tikslas: atlikus interviu su teisėjais ir lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų komisijų nariais nustatyti pagrindines priežastis, kodėl lygtinio paleidimo taikymas Lietuvos teismų praktikoje nuo 2003 m. iki 2015 m. nuolat mažėjo ir šiuo metu lygtinai paleidžiama mažiau asmenų, nei atlikusių visą bausmę. Straipsnyje pateikiamos išvados turėtų padėti teoretikams ir praktikams pamatyti lygtinį paleidimą teisėjų ir lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų komisijų narių akimis bei paskatinti dialogą tarp sprendimus priimančių teisėjų, pataisos namų darbuotojų, visuomenės atstovų.

Pagrindiniai žodžiai: asmens lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos, sprendimas dėl asmens lygtinio paleidimo, teisėjų sprendimo dėl lygtinio paleidimo ypatumai.

ĮVADAS

Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų sistema Lietuvoje buvo keičiama kelis kartus, esminiai pokyčiai buvo padaryti 2003 metais, įsigaliojus Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksui (toliau – BVK), ir 2012 metais, įsigaliojus naujai BVK XI skyriaus septintojo skirsnio „Lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigų“ straipsnių redakcijai bei priėmus Lietuvos Respublikos probacijos įstatymą (toliau – Probacijos įstatymas). Kartu buvo sukurtos Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos (toliau – Komisijos), turinčios geriau

įvertinti nuteistojo asmenybę, jo pažangą ir pasirengimą išeiti į laisvę, rekomenduoti jam tinkamas pareigas bei taikytinas priemones lygtinio paleidimo metu – probacijos sąlygas. Siekiant į nuteistųjų pataisos procesą įtraukti visuomenę ir atsisakyti vienasmenių sprendimų priėmimo procedūrų dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo, BVK 164 str. nustatyta, kad sprendimams dėl nuteistųjų prašymų lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų priimti Kalėjimų departamento įsakymu sudaromos Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos. Taigi atsirado dvipakopė lygtinio paleidimo sistema: sprendimą priima Komisija, o jį peržiūri – patvirtina arba atmeta – teismas. Su tyrimo tematika susijusios BVK nuostatos taip pat buvo pakeistos ir įsigaliojo 2015 m. rugsėjo 1 d. Šiais pakeitimais buvo siekiama sudaryti palankesnes sąlygas lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų taikymui bei užtikrinti veiksmingą lygtinai paleidžiamų asmenų resocializaciją ir integraciją į visuomenę.

Nors lygtinį paleidimą skatina tarptautinės rekomendacijos, bausmių vykdymo ir Probacijos įstatymų nuostatos, daugelis baudžiamosios teisės specialistų, vis dėlto Lietuvos teismų praktikoje lygtinio paleidimo taikymas mažėja. Teismų praktikos lygtinio paleidimo bylose analizė rodo, kad, nagrinėjant lygtinio paleidimo bylas, teismuose neretai remiamasi itin skirtingais kriterijais, o kai kuriais atvejais tie patys kriterijai teismų yra interpretuojami nevienodai. Be to, tyrimų rezultatai rodo (Vosyliūtė, 2010), kad, atsiradus palankesnėms galimybėms įvertinti lygtinio paleidimo siekiančių nuteistųjų nusikalstamo elgesio riziką, teismai vis dar yra linkę remtis kiek kitokiais nuteistąjį charakterizuojančiais kriterijais.

Lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų teisinio reguliavimo pokyčiai turėjo skatinti lygtinio paleidimo instituto taikymą, tačiau lygtinai paleidžiamų asmenų dalis pastebimai sumažėjo – 2008–2010 metais lygtinai paleidžiamų asmenų buvo apie 50 proc. visų tais metais iš įkalinimo įstaigų paleistų asmenų, 2011 m. – apie 40 proc., o nuo 2012 m. lygtinai paleidžiamų asmenų dar labiau sumažėjo (2012 m. – 37 proc., 2013 m. – 34 proc., 2014 m. – 31 proc., 2015 m. – 33 proc.)¹.

¹ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Priežiūros skyriaus 2016 m. kovo 14 d. Ataskaita apie lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų eigą, teismų ir lygtinio paleidimo komisijų iš pataisos įstaigų motyvus netaikyti lygtinį paleidimą, 2015 metais Nr. LV-948, p. 1.

Remiantis Kalėjų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos duomenimis, Komisijos 2012-07-01–2014-04-01 laikotarpiu išnagrinėjo 6 252 nuteistųjų prašymus dėl lygtinio paleidimo ir apie pusei jų (55,6 proc.) pritarė lygtinio paleidimo taikymui, tačiau tik pusei (55,7 proc.) Komisijų sprendimų pritarė teismai, todėl iš viso lygtinai paleista vos 30 proc. nuteistųjų. Taigi, palyginus lygtinio paleidimo statistiką po Probacijos įstatymo ir BVK pakeitimų įsigaliojimo (2012 m. liepos 1 d.), lygtinis paleidimas taikomas rečiau, kadangi teismai taiko lygtinį paleidimą maždaug pusei nuteistųjų, kurių prašymams dėl lygtinio paleidimo pritaria Komisijos. Pažymėtina, kad iš visų Komisijose nagrinėjamų prašymų dėl lygtinio paleidimo taikymo Komisijos pritaria maždaug pusei tokių prašymų.

Atsižvelgiant į egzistuojančią lygtinio paleidimo instituto taikymo problematiką, kyla klausimai: kokie yra pagrindiniai Komisijų narių motyvai, skatinantys netaikyti lygtinio paleidimo jo siekiantiems asmenims? Kokie pagrindiniai teisėjų motyvai, kuriais atmetami Komisijų nutarimai ir nusprendžiama netaikyti lygtinio paleidimo jo siekiantiems nuteistiesiems? **Tyrimo tikslas:** atlikus interviu su teisėjais ir Komisijų nariais nustatyti pagrindines priežastis, kodėl lygtinio paleidimo taikymas Lietuvos teismų praktikoje nuo 2003 m. iki 2015 m. nuolat mažėjo ir šiuo metu lygtinai paleidžiama mažiau asmenų, nei atlikusių visą bausmę².

Lietuvoje mokslinei analizei dažniausiai pasirenkami atskiri su lygtinio paleidimo tema susiję aspektai. Įvairius lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų klausimus nagrinėjo G. Švedas (2003, 2006), R. Liutikas (2003), J. Blaževičius, D. Usik, G. Švedas (2004), S. Mesonienė (2006, 2010), G. Sakalauskas (2006, 2007, 2010, 2011, 2013, 2015), A. Vosyliūtė (2010), T. Mackevičius (2011), G. Sakalauskas, L. Jarutienė (2015) ir kiti mokslininkai. Užsienio mokslinėje literatūroje taip pat skiriamas dėmesys lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų problemoms. Paminėtini šią sritį tyrinėję mokslininkai: T. E. George, L. Epstein

² Svarbu pažymėti, kad tyrimo metu nebuvo nagrinėjamas lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų netaikymo teisinis reglamentavimas (BVK 158 str.), kadangi asmenys, kuriems pagal galiojančią BVK negali būti taikomas lygtinis paleidimas, nėra svarstomi nei Komisijų, nei teismų. Lygtinio paleidimo netaikymo atvejus reglamentuojančios BVK nuostatos, be abejonės, turi įtakos lygtinai paleidžiamų asmenų skaičiui, tačiau šiuo metu galiojančio BVK 158 str. formuluotės kritinė analizė nėra tiesiogiai susijusi su šio tyrimo tikslu ir uždaviniais, todėl, autorių manymu, turėtų būti nagrinėjama, atliekant atskirą mokslinį tyrimą.

(1992), L. J. Proctor (1999), T. Mussweiler (2001), B. Englich, T. Mussweiler, F. Strack (2005), B. M. Huebner, T. S. Bynum (2006), K. D. Morgan, B. Smith (2008), R. Gobeil, R. C. Serin (2009), Sh. Danziger, J. Levav, L. Avnam-Pesso (2011) ir kt. Kaip žinoma, su tyrimu pasirinkta tematika susijusios Lietuvos Respublikos BVK nuostatos buvo pakeistos ir įsigaliojo 2015 m. rugsėjo 1 d. Todėl aktualu išnagrinėti situaciją įsigaliojus naujiems BVK pakeitimams. Tai gi analogiškas tyrimas Lietuvoje iki šiol nebuvo atliktas.

Atlikto tyrimo rezultatai turėtų padėti ir teoretikams, ir praktikams pamatyti lygtinį paleidimą teisėjų ir lygtinio paleidimo komisijų narių akimis bei paskatinti dialogą, bendradarbiavimą tarp sprendimus priimančių teisėjų, pataisos namų darbuotojų, visuomenės atstovų. Taip pat tyrimo rezultatai turėtų padėti atrasti konstruktyvius esamų problemų dėl lygtinio paleidimo sprendimo būdus³.

METODIKA

I tyrimo dalis: interviu su lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų komisijų nariais analizė

Tyrimo dalyviai. Atsižvelgiant į ribotas galimybes gauti Lygtinio paleidimo komisijose dirbusių ar dirbančių asmenų kontaktus, tyrimo metu buvo vykdoma tikslinė patogioji dalyvių atranka. Tyrime dalyvavo 8 lygtinio paleidimo komisijų nariai iš įvairių pataisos įstaigų. Tyrimui buvo pasirinktos geografiškai skirtingos tyrimo dalyvių darbo vietos, tad tyrime dalyvavo tiek su vyriškos, tiek su moteriškos lyties nuteistaisiais Komisijose susiduriantys specialistai. 4 tyrimo dalyviai buvo pataisos įstaigų darbuotojai, o likusieji 4 – kitų institucijų atstovai. 4 tyrimo dalyviai buvo vyrai, 4 – moterys.

Tyrimo metodai. Siekiant atskleisti Lygtinio paleidimo komisijų narių požiūrį į lygtinio paleidimo institutą bei galimus lygtinio paleidimo netaikymo motyvus, tyrimo metu buvo taikomas struktūruotas interviu, kurį sudarė 20 klausimų. Interviu klausimai buvo suskirstyti į tris blokus:

1. Subjektyvus Lygtinio paleidimo komisijų narių požiūris į lygtinio paleidimo institutą.

³ Už pagalbą atliekant kokybinį tyrimą straipsnio autorės dėkoja praktiką Lietuvos teisės institute 2016 m. kovo mėnesį atlikusioms Vilniaus universiteto Filosofijos fakulteto teisės psichologijos magistrantėms Violetai Cimalauskaitei, Ligita Černiauskaitei ir Astai Masiulionytei.

2. Veiksniai, turintys įtakos sprendimui dėl lygtinio paleidimo taikymo:
  - a) teisiniai sprendimo priėmimo veiksniai (remiantis BVK 157 str. nuostatomis);
  - b) subjektyvūs sprendimo priėmimo veiksniai (pvz., elgesys baudmės metu, ankstesnių teistumų skaičius bei pobūdis ir kt.).
3. Lygtinio paleidimo netaikymo kriterijai.

Tyrimo eiga. Interviu su Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų komisijų nariais buvo atlikti 2016 m. kovo 4–24 d. ramioje, dėmesio neblaškančioje aplinkoje. Interviu metu buvo daromas garso įrašas, kuris vėliau buvo transkribuojamas. Analizuojant interviu metu surinktus duomenis, buvo atliekama kokybinė interviu transkripcijų turinio analizė. Analizė buvo atliekama, laikantis semantinio požiūrio, t. y. tyrimo medžiagoje atrastos temos buvo išskiriamos, remiantis aiškiais, išorinėmis tyrimo medžiagos prasmėmis, neanalizuojant latentinio medžiagos turinio.

*II tyrimo dalis: interviu su lygtinio paleidimo
bylas nagrinėjančiais teisėjais analizė*

Tyrimo dalyviai. Tyrime dalyvavo 7 teisėjai, turintys lygtinio paleidimo bylų nagrinėjimo patirties (3 moterys ir 4 vyrai, 2 apygardų ir 5 apylinkių teisėjų teisėjai). Tyrimo metu buvo taikoma tikslinė patogioji dalyvių atranka. Atrenkant tyrimo dalyvius, buvo atsižvelgiama į teisėjų nagrinėtų lygtinio paleidimo bylų skaičių nuo 2015 m. sausio mėn. iki 2016 m. kovo mėn. (tyrimo atlikimo pradžios). Toks laikotarpis buvo pasirinktas dėl to, kad jis apėmė tiek senosios, tiek naujosios BVK 157 str. redakcijų galiojimo laikotarpius.

Tyrimo metodai. Siekiant išanalizuoti lygtinio paleidimo bylas nagrinėjančių teisėjų požiūrį į lygtinį paleidimą bei galimus šio instituto netaikymo motyvus, buvo taikomas struktūruotas interviu, kurį sudarė 20 klausimų. Interviu klausimai buvo suskirstyti į du blokus:

1. Subjektyvus lygtinio paleidimo bylas nagrinėjančių teisėjų požiūris į lygtinio paleidimo institutą.
2. Veiksniai, turintys įtakos sprendimui dėl lygtinio paleidimo taikymo:
  - a) teisiniai sprendimo priėmimo veiksniai (remiantis BVK 157 str. ir 164 str. nuostatomis);
  - b) subjektyvūs sprendimo priėmimo veiksniai (pvz., elgesys baudmės metu, ankstesnių teistumų skaičius bei pobūdis ir kt.);

- c) kiti sprendimo priėmimo veiksniai (pvz., Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso (toliau – BPK) 360 str. nuostatos, lygtinio paleidimo komisijos pozicija, žiniasklaidos įtaka ir kt.).

Tyrimo eiga. Interviu su lygtinio paleidimo bylas nagrinėjančiais teisėjais buvo atliekami 2016 m. kovo 8–15 d. 6 interviu buvo atliekami susitikus su teisėjais ramioje, dėmesio neblaškančioje aplinkoje, 1 interviu – telefonu. Interviu metu buvo daromas garso įrašas, kuris vėliau buvo transkribuojamas. Tyrimo metu surinkti duomenys buvo analizuojami taikant kokybinę teminę analizę (Braun & Clarke, 2006). Analizė buvo atliekama, laikantis semantinio požiūrio, t. y. tyrimo medžiagoje atrastos temos buvo išskiriamos, remiantis aiškėmis, išorinėmis tyrimo medžiagos prasmėmis, neanalizuojant latentinio medžiagos turinio.

I. INTERVIU SU LYGTINIO PALEIDIMO IŠ PATAISOS ĮSTAIGŲ KOMISIJŲ NARIAIS: ANALIZĖS REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Šioje straipsnio dalyje aptariamos Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų komisijų narių įžvalgos dėl lygtinio paleidimo instituto. Analizuojami veiksniai, turintys įtakos Komisijos nariams priimant sprendimą dėl asmens lygtinio paleidimo.

I.1. Subjektyvus Komisijos narių požiūris į lygtinio paleidimo institutą

a) lygtinio paleidimo taikymo tikslai

Siekiant išsiaiškinti, kaip tyrimo dalyviai Komisijų nariai suvokia ir vertina lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų institutą, pirmiausia svarbu išsiaiškinti jų požiūrį į šio instituto tikslus. Pusė apklaustų Komisijos narių (4 iš 8), kalbėdami apie lygtinio paleidimo instituto taikymo tikslus, išskyrė nuteisto asmens integraciją į visuomenę ir galimybę gyventi visavertį gyvenimą. Svarbu atkreipti dėmesį, kad Probacijos tarnyba buvo įvardijama kaip pagalba paleistam žmogui integruotis į visuomenę. Tyrimo dalyviai taip pat akcentavo tokius tikslus, kaip nuteistųjų skaičiaus laisvės atėmimo vietose mažinimas bei motyvacijos keisti savo elgesį skatinimas (pvz., T1: „*Jeigu jie mato, kad gali anksčiau išeiti, atsiranda ta motyvacija stengtis ir mokyti, ir specialybę įgyti*

<...>“). Kai kurie Komisijų nariai atkreipė dėmesį, jog šis institutas padeda apsaugoti nuteistus asmenis nuo neigiamos įkalinimo įtakos (pvz., T8: „<...> nes nuteistieji, būdami labai, labai, sakyčiau, ilgą laiką tarpą pataisos namuose, konkrečiu atveju pas mus, jie, na, daug tokių įgauna problemų“; T4: „Nepažįstu nė vieno, kurį kalėjimas ištaisytų“) bei parodo valstybės pasitikėjimą nuteistu asmeniu ir skatina jį nenusižengti lygtinio paleidimo laikotarpiu. Be viso to, buvo paminėta, jog lygtinio paleidimo instituto taikymas formuoja pozityvų valstybės įvaizdį (pvz., T1: „Ar mes visi čia tokie nusikaltėliai, nežinau“).

b) lygtinio paleidimo instituto privalumai ir trūkumai

Analizuojant subjektyvų Komisijų narių požiūrį į lygtinio paleidimo institutą, svarbu ištirti Komisijų narių požiūrį į šio instituto privalumus ir trūkumus. Analizuojant duomenis, nustatyta, jog, aptardami lygtinio paleidimo instituto privalumus, Komisijų nariai daugiausia pateikė jo naudą nuteistiesiems. Vėlgi buvo minima, jog anksčiau į laisvę išeiti norintis asmuo yra skatinamas gerai elgtis ir siekti pokyčių, lygtinai paleistas asmuo yra apsaugomas nuo neigiamos įkalinimo įtakos (pvz., T4: „Tai galimybė patapti įstatymą gerbiančiu žmogumi. Jisai ateina į visai kitas sąlygas <...> dėl to jisai stabdomas nuo tolimesnio degradavimo, tos degradacijos, kurią jisai patiria, būdamas įkalinimo vietoje“; T5: „Po kiek laiko žmogus jau čia pabuvęs pradeda keistis į blogąją pusę“). Tai, jog lygtinai paleistas asmuo yra prižiūrimas ir kontroliuojamas, turi įpareigojimų bei gauna pagalbą, taip pat buvo vertinama kaip privalumas. Komisijų narių nuomone, lygtinio paleidimo sąlygomis lengviau valdyti kriminogeninius veiksnius bei ugdyti reikiamus socialinius įgūdžius (pvz., T4: „Nepasimokysi gyvenimo laisvėje, būdamas nelaisvėje“). Kaip privalumas valstybei buvo išskirtas valstybės lėšų taupymas (pvz., T4: „Tauposi lėšos, sakykim, nebereikia tiek daug tam žmogui patarnavimų“).

Atlikto tyrimo rezultatų analizė rodo, jog pagrindinis ir dažniausiai įvardijamas (4 iš 8) lygtinio paleidimo instituto taikymo trūkumas yra tai, kad Komisija atlieka tik tarpinį vaidmenį, o teismas sprendimą priima savo nuožiūra (pvz., T3: „Trūkumas tas, kad didelį nuošimtį paleistųjų komisijos teismas nepatvirtina“; T4: „Vis tiek ta komisija, kad ir ką benuspręstų, tarsi jos nuomonės nebežiūrima“). Kai kurie Komisijos nariai išreiškė poreikį, kad už nesunkius ar apysunkius nusikaltimus nuteisto asmens lygtinio paleidimo sprendimą galėtų priimti tik Komisija. Kita vertus, kai kurie apklaustieji kelia klausimą, ar Komisijos priimtas galutinis sprendimas dėl lygtinio paleidimo taikymo neprieš-

tarautų Lietuvos Respublikos Konstitucijai (pvz., T1: „*Kad paskutinis parašas būtų lygtinio paleidimo komisijos, kiek tai teisiška konstituciškai, tai vėlgi labai daug abejonių, nes šiaip jau teismas sprendžia*“).

Taip pat tyrimo dalyvių kaip trūkumai įvardinama tai, kad priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo remiamasi emocijomis (pvz., T6: „*Nes visur, kur sprendžia žmogus, net ir pats teisėjas, sprendamas byla, turi kažkokias emocijas*“), nuteistojo kriminaline istorija (teistumų skaičiumi, padarytų nusikaltimų pobūdžiu), atliktos bausmės dalimi (pvz., T5: „*Jeigu komisija nusprendžia, viskas atrodo gerai, žmogus nuo pat pirmos dienos viską įvykdęs, <...> žmogus tikrai pasikeitęs ir galima juo pasitikėti... tada toliau keliauja byla į teismą ir teismas pasako – ne. Nes atlikta per maža bausmės dalis*“).

Be viso to, kalbėdami apie lygtinio paleidimo instituto trūkumus Komisijų nariai pažymėjo, kad pataisos įstaigų darbuotojai negali atsisakyti dirbti Lygtinio paleidimo komisijoje. Taip pat į Komisijų darbą sunku pritraukti visuomenės narius iš kitų institucijų. Tyrimo dalyviai atkreipė dėmesį, jog už darbą Komisijoje nėra mokamas atlyginimas. Kai kurie veiklą Lygtinio paleidimo komisijoje įvardijo kaip nelengvą ir varginantį darbą (pvz., T4: „*Kažkaip pagalvojau, kad aš labai pavargau. <...> Tai, žinokit, darbas yra iš tikrųjų su savo visom pasekmėm sveikatai ir t. t.*“).

Vertinant subjektyvų tyrimo dalyvių požiūrį į lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų institutą, atkreiptinas dėmesys į baudžiamosios justicijos eksperto A. Čepo nuomonę: „Esminės problemos, su kuriomis susiduriama, išlieka tos pačios. Europoje sunkiai suprantama, kaip galima tik mažiau nei trečdali visų kalinčiųjų išleisti iš laisvės atėmimo vietų lygtinai. O pas mus taikomas dvigubas filtras – iš pradžių Lygtinio paleidimo komisijos vertina, ar nuteistasis gali būti lygtinai paleistas, po to dar teismas sprendžia, ar teigiamas Lygtinio paleidimo komisijos sprendimas gali būti patvirtintas. Ir panaikina labai daug tokių sprendimų – nusprendžia, kad asmuo turi likti kalėjime net nematydamas žmogaus – nuteistieji tokiuose teismo posėdžiuose nedalyvauja“ (Čepas, 2016).

Kalbant apie Komisijų ir teismų veiklos tam tikrą dubliavimąsi, taip pat pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento Baudžiamosios justicijos skyriaus atliktos analizės metu pastebėta, kad tiek Komisijos, tiek teismai iš esmės atlieka tą pačią veiklą, kadangi priimdami sprendimus šie subjektai vertina

tuos pačius aspektus dėl nuteistojo atitikties lygtinio paleidimo sąlygoms. „Vienintelis skirtumas tas, kad teismai papildomai dar įvertina, ar Komisijos laikėsi lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos taikymo tvarkos. Šį veiklos sutapimą galėjo lemti BVK 157 straipsnio 4 dalies nuostata, kad lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigos taiko teismas, patvirtindamas Komisijos sprendimą taikyti lygtinį paleidimą, ir BPK 360 straipsnio nuostatos, kurios neapibrėžia, kokius aspektus turėtų vertinti teismas, kad priimtų nutartį dėl Komisijos sprendimo patvirtinimo.“⁴ Todėl savo išvadoje dėl reikalingumo keisti teisinį reglamentavimą ar jo atsisakyti Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento Baudžiamosios justicijos skyrius nurodo: „Tikslintinos Bausmių vykdymo kodekso ir Baudžiamojo proceso kodekso nuostatos, nustatančios subjektų, priimančių sprendimus dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos taikymo (Komisijos ir teismo), kompetencijas, kad šie subjektai neatliktų tų pačių veiksmų.“⁵

I.2. Veiksniai, galintys turėti įtakos sprendimui dėl asmens lygtinio paleidimo

Analizuojant teismų praktiką priimant nutartis, kuriomis atsisakoma patvirtinti Komisijų priimtą sprendimą dėl lygtinio paleidimo, nustatyta, kad teismai neretai pabrėždavo, jog „Komisija priimdama sprendimą neatsižvelgė į visas aplinkybes ir dėl jų nepasisakė“, „nutarimas yra nepakankamai pagrįstas“, „nutarime nėra tinkamai įvertinta nuteistojo asmenybės charakteristika, jo padaryto nusikaltimo pobūdis, elgesys bausmės atlikimo metu“. Tai parodo, kad teismai vis dar nepasitiki Komisijų nuomone, jų netenkina Komisijų priimamų nutarimų turinys⁶. Todėl siekiant išanalizuoti Komisijos sprendimo dėl asmens lygtinio paleidimo priėmimo veiksnius, svarbu išanalizuoti, kokiais kriterijais remiamasi priimant sprendimą.

⁴ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento Baudžiamosios justicijos skyriaus 2014 m. vasario 11 d. pažyma Nr. 5R-23 apie probacijos vykdymo ir efektyvumo stebėseną, p. 13–14.

⁵ Ten pat, p. 41.

⁶ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Priežiūros skyriaus 2016 m. kovo 14 d. Ataskaita apie lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų eigą, teismų ir lygtinio paleidimo komisijų iš pataisos įstaigų motyvus netaikyti lygtinį paleidimą, 2015 metais Nr. LV-948, p. 5.

I.2.1. Teisiniai sprendimo dėl asmens lygtinio paleidimo priėmimo veiksniai

Dauguma tyrimo dalyvių (5 iš 8) kaip reikšmingą ir pagrindinį informacijos šaltinį priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo įvardijo pataisos įstaigų Psichologinės tarnybos bei Socialinės reabilitacijos skyriaus rengiamas **socialinio tyrimo išvadas** (pvz., T7: „*Ten viskas sudėta, praktiškai pagrindinis dokumentas*“). Pažymima, kad socialinio tyrimo išvada sutaupo laiko, nes visa esminė informacija apie nuteistąjį pateikiama viename dokumente. Tačiau svarbu atkreipti dėmesį, kad keletą kartų buvo išreikštas nepasitikėjimas socialinio tyrimo išvada (pvz., T3: „*Nu gal ne visiškai atspindi realiai...*“; T4: „*Na, ne visu šimtu procentų, atrodo kartais, kad kažkaip nesutampa – viena mes matome* (pokalbio su nuteistuoju Komisijos posėdžio metu – aut. pastaba), *išvadose kitaip parašyta*“). Be to, Komisijų nariai įvardijo, kad jiems taip pat svarbūs asmens pasisakymai Komisijos posėdžio metu (pvz., T4: „*Kai ateina žmogus į komisiją ir aiškiai matai, ar surežisuotas jo čia tas pasakojimas, ar jis yra iš tikrųjų tikras*“).

Analizuojant tyrimo duomenis nustatyta, jog **nusikalstamo elgesio rizikos lygio vaidmuo**, sprendžiant dėl asmens lygtinio paleidimo, dažniausiai yra labai svarbus. Kalbintų Komisijos narių teigimu, tais atvejais, kai rizika yra žema, lengviau priimti sprendimą. Akcentuojamas rizikos lygio pokytis (t. y. šios rizikos lygio mažėjimas). Nors keletas kalbintų Komisijos narių išreiškė nepasitikėjimą nustatytu rizikos lygiu (pvz., T4: „*Mažos rizikos turėjimas parodo ne kaip bus, o kaip yra*“; T3: „*Kartais apie jį esu geresnės nuomonės arba atvirkščiai būna negu tas koeficientas*“). Vertinant nusikalstamo elgesio rizikos lygio vaidmenį, sprendžiant dėl asmens lygtinio paleidimo, kai kurių Komisijų narių teigimu, tose pataisos įstaigose, kur nuteistieji bausmę atlieka pirmą kartą, dažniausiai paleidžiami lygtinai yra žemos rizikos asmenys; o pataisos įstaigose, kur nuteistieji bausmę atlieka jau ne pirmą kartą, dažniausiai nusprendžiama taikyti lygtinį paleidimą asmenims, kurių rizika yra vidutinė. Analizuojant, kaip nustatoma asmens nusikalstamo elgesio rizika, anot Komisijų narių, atskirai vertinami statiniai (t. y. nekintantys, pvz., kriminalinė istorija) ir dinaminiai (t. y. kintantys, pvz., išsilavinimas ir įsidarbinimo galimybės, nuostatos, emocinė gerovė ir pan.) rizikos veiksniai. Reikia pabrėžti, jog iš visų apklaustųjų didžioji dauguma (7 iš 8) galėjo įvardinti metodiką OASys (angl. *Offender Assessment System*), su kuria yra nustatoma asmens pakartotinio nu-

sikalstamo elgesio rizika, tačiau nežinojo, kaip konkrečiai atliekamas vertinimas (pvz., T4: „*O čia tai aš nežinau, mums ir nebuvo tokio reikalavimo susipažinti*“; T6: „*Čia ne man klausimas*“; T7: „*Nežinau, tai daro būrių viršininkai. Mes tiktai matom skaičius. Jie tenai pildo tą OASys'ą*“). Todėl atsižvelgiant į tyrimo rezultatus galima kelti prielaidą, kad gilesnės Komisijų narių žinios apie OASys metodiką, jos ypatumus, rizikos lygio skaičiavimo procesą palengvintų Komisijų sprendimo priėmimo procesą, padėtų geriau suprasti kiekvieno lygtinio paleidimo siekiančio nuteistojo situaciją, stipriąsias ir silpnąsias puses.

Kitas kertinis aspektas, sprendžiant dėl asmens lygtinio paleidimo, yra **nusikalstamo elgesio rizikos mažinimo pažanga**, kurią vertindami tyrimo dalyviai daugiausia įvardijo dalyvavimą reabilitacijos programose (pvz., elgesio korekcijos, priklausomybių gydymo, socialinių įgūdžių ugdymo ir pan.; T4: „*Turi būti praėjęs kažkokias programas elgesio korekcijos, nes dažnu atveju tikrai tas elgesys kažkaip prasilenkia su normom*“) bei išsilavinimo kėlimą (pvz., mokymąsi suaugusiųjų mokymo įstaigoje arba profesijos įgijimą pataisos įstaigoje) (4 iš 8). Geras nuteisto asmens elgesys pataisos įstaigoje taip pat buvo neretai minimas. Kitaip tariant, Komisijos nariai, vertindami padarytą pažangą, atsižvelgia, ar asmuo turi nuobaudų už taisyklių nesilaikymą. Pastebėtina, jog kai kuriose įstaigose tais atvejais, kai nuteistasis dėl lygtinio paleidimo kreipiasi pirmą kartą, Komisija vertina tiek galiojančias, tiek negaliojančias nuobaudas. Tais atvejais, kai asmuo dėl lygtinio paleidimo taikymo svarstomas jau nebe pirmą kartą, vertinamos tik galiojančios nuobaudos (pvz., T2: „*Pirmą kartą, kai jisai eina į lygtinį paleidimą, vertinam per visą laikotarpį, nesvarbu, ar galioja, ar nebegalioja. O po to jau per rekomendacijų laikotarpį vertiname*“). Be to, kaip asmens pažanga buvo įvardinta darbinė veikla arba siekis gauti darbą atliekant bausmę, nusikalstamo elgesio rizikos balų mažėjimas, anksčiau komisijos rekomendacijų įvykdymas, nuteistojo santykis su aplinkiniais ir artimaisiais (pvz., T5: „*Bendravimas su aplinka visa čia, su dirbančiais šalia žmonėmis, kaip vertina tą, žodžiu, priežiūrą*“), požiūrio keitimas (pvz., T4: „*Jis turi keistis – keisti savo požiūrį į šeimą, į darbą, į politiką, į save patį*“). Taigi Komisijų narių požiūris į tai, kas rodo nuteistojo padarytą pažangą mažinant nusikalstamo elgesio riziką, yra ganėtinai skirtingas, pažanga dažnai interpretuojama vis kitaip.

Svarbu pabrėžti, jog mokslininkai pastebi, kad elgesio prognozavimas dažniausiai remiasi buvusiais įvykiais ir faktais, nuteistųjų asmenų atveju – buvu-

siais socialiniais ir teisiniais sunkumais (dažniausiai – užfiksuotais tik asmens baudžiamojoje byloje, taip pat asmens elgesiu nelaisvės sąlygomis), o tai neišvengiamai veda prie sistemingo rizikos pervertinimo (per aukšto rizikingumo nustatymo). Tačiau „bloga praeitis“ (pakartotinis nusikalstamas elgesys, priklausomybės, ilgalaikis nedarbas ir pan.) negali ir neturi būti laikoma „blogos ateities“ pranaše (Sakalauskas, 2013).

Analizuojant tyrimo duomenis taip pat nustatyta, jog **socialinės reabilitacijos plano vykdymas** daugeliu atvejų yra svarbus priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo (pvz., T5: „*Jeigu nevykdo, tai čia jau yra didelis minusas*“; T6: „*Jeigu žmogus nevykdo reabilitacijos plano, tai jisai iš tiesų nesistengia keistis pats*“). Kita vertus, anot kai kurių Komisijos narių, jie neatsižvelgia į plano vykdymą, nes nėra su juo supažindinami tiesiogiai (pvz., T7: „*Mes to individualaus socialinės reabilitacijos plano nematom*“).

Kalbant apie **intensyvios priežiūros įtaką** lygtiniam paleidimui taikyti, anot Komisijos narių, esama keletas jos privalumų. Pirma, laisvės atėmimo bausme nuteistas asmuo gali kreiptis dėl lygtinio paleidimo su intensyvia priežiūra 9-iais mėnesiais anksčiau. Antra, intensyvios priežiūros taikymas palengvina sprendimo dėl lygtinio paleidimo priėmimą, nes (a) paleistas žmogus yra prižiūrimas ir kontroliuojamas (pvz., T6: „*Tai galbūt baimė sulaukys nuo tam tikrų neigiamų sprendimų <...> jis turės tam tikrus rėmus, bus prižiūrimas*“; T4: „*Intensyvi priežiūra, tai iš tikrųjų ramia sąžine gali tą žmogų paleisti*“); (b) sutikimas būti su intensyvia priežiūra rodo nuteistojo motyvaciją išeiti į laisvę ir keisti savo elgesį. Tačiau reikia paminėti, jog, kai kurių Komisijos narių teigimu, intensyvi priežiūra nedaro jokios įtakos sprendimo priėmimui arba net daro žalingą įtaką (pvz., T7: „*Aš labiau esu linkusi manyti, kad nereikia tos intensyvios – ji sukelia labai daug problemų. Techniškai sunku, nes kiek mums pasakojo, tai ta technika veikia tam tikru spinduliu. Buvo atvejų, žmogus nuėjo pas kaimyną pasiskolinti grąžtų ar ko ten, plaktuko, na, ir viskas. Ir brangiai kainuoja*“).

I.2.2. Subjektyvūs sprendimo dėl asmens lygtinio paleidimo priėmimo veiksniai

Analizuojant tyrimo duomenis galima teigti, kad pusei apklaustų Komisijos narių priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo nesvarbi **atliktos bausmės dalis** (pvz., T5: „*Jeigu jis kreipėsi, jis turi teisę*“; T2: „*Mes žiūrime svar-*

biausia, ar jis atliko reikiamą dalį“). Kiti tyrimo dalyviai šį veiksnį įvardijo kaip labai reikšmingą (ypač kai asmuo bausmę atlieka už sunkų arba labai sunkų nusikaltimą, pvz., T7: „*Baisu paleisti su didele bausme neatlikta, ne tiek žiūri, kiek jis atliko, kiek žiūri, kiek jis dar neatliko“*). Be to, kalbintų Komisijų narių teigimu, į nuteistojo atliktos bausmės dalį atsižvelgia teismas (t. y. kai kada teismas priima sprendimą netaikyti lygtinio paleidimo asmeniui, motyvuodamas didele neatliktos bausmės dalimi, pvz., T8: „*Tai jeigu vertinant komisijos darbą, (atliktos bausmės dalis – aut. pastaba) tai nelabai turi kažkokią įtaką, bet atsižvelgiant į teismų – tikrai turi didelę įtaką“*). Taigi remiantis atliktu tyrimu galima teigti, kad teismų vėlesnis komisijų sprendimų vertinimas ir motyvai galimai daro įtaką ir komisijų sprendimui.

Daugumos tyrimo dalyvių (6 iš 8) teigimu, priimant sprendimą dėl asmens lygtinio paleidimo svarbi **padaryto nusikaltimo rūšis ir pobūdis**. Pavyzdžiui, Komisijų nariai nelinkę taikyti lygtinio paleidimo asmenims, nuteistiems už organizuotus, ekonominius nusikaltimus (T6: „*Manau, kad už nusikaltimus, padarytus organizuotoje grupėje ir ypatingai susijusius su narkotinių medžiagų platinimu, kontrabanda, nusikaltimus ekonomikai, finansų sistemai, <...> nes, mano įsitikinimu, mano vertinimu ir mano patirtim, atsitiktinių žmonių ten nebūna. Žmogus, sąmoningai pasirinkęs tą kelią, tuo užsiėmė, tuo vertėsi, tuo ėjo. Ir labai dažnai ir išėjęs turbūt tuo versis“*), narkotinių medžiagų platinimą, smurtinius nusikaltimus, nužudymus ir rezonansinius nusikaltimus. Kalbėdami apie padaryto nusikaltimo reikšmę priimant sprendimą, Komisijos nariai pažymi, jog teismas taip pat atsižvelgia į šį veiksnį. Kita vertus, kai kurie apklausti Komisijų nariai pažymi suprantantys, jog nusikaltimo neturėtų vertinti, tačiau, pasak jų, nuo to atsiriboti gana sudėtinga (pvz., T8: „*Nereiktų vertinti padaryto nusikaltimo, tą nusikaltimą įvertino teismas ir už tai davė bausmę tam tikrą. Bet kartais suveikia. Jeigu labai sunkus žiaurus nusikaltimas – itin žiauriai jeigu nužudyti, išprievartavimai, kartais moteriški, daug moterų pas mus komisijoje, suveikia“*).

Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad **nuteistojo elgesys laisvės atėmimo vietoje** absoliučiai daugumai apklaustųjų (7 iš 8) yra labai svarbus veiksnys, priimant sprendimą dėl jo lygtinio paleidimo (pvz., T4: „*Labai reikšmingas dėl to, kad tuo jisai parodo požiūrį į tvarką“*). Pasak tyrimo dalyvių, pageidaujamas asmens elgesys bausmės atlikimo metu apima darbą pataisos įstaigoje, geranoriškus santykius su aplinkiniais (t. y. pareigūnais, kitais darbuotojais bei

nuteistaisiais), socialinės rehabilitacijos ir elgesio korekcijos programų lankymą, teismo priteistų ieškinių mokėjimą, nustatytos tvarkos ir taisyklių laikymąsi (pvz., T6: „*Jeigu nesugeba laikytis režimo reikalavimų čia, tai tikėtis, kad laikysis kažkur tai, turbūt irgi minimaliai galim tikėtis*“), turimus paskatinimus, mokymąsi bei mandagumą. Analizuojant tyrimo duomenis galima teigti, jog, anot kai kurių Komisijos narių, nuteistojo elgesys yra pagrindinis veiksnys, nulemiantis galutinį sprendimą dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos.

Aptariant išsakytas tyrimo dalyvavusių Komisijos narių mintis reikia pažymėti, kad daugumai Komisijų narių (5 iš 8) **nuteistojo asmenybė** yra taip pat reikšmingas veiksnys, priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo. Kalbėdami apie svarbias asmenybės savybes, į kurias atkreipiamas dėmesys, tyrimo dalyviai išskyrė tikslų išsikėlimą, konfliktiškumą, impulsyvumą bei polinkį manipuluoti kitais žmonėmis. Kita vertus, pasak kai kurių Komisijos narių, nuteistojo asmenybė nėra svarbus kriterijus, nes „*asmenybę ne taip greitai pakeisi, suformuosi...*“ (T5). Be to, dalies apklaustųjų teigimu, ne visada yra galimybė įvertinti nuteistojo asmenybę, nes nuteistieji ne visada dalyvauja lygtinio paleidimo komisijos posėdžiuose (pvz., T8: „*Mes nuteistojo nematom ir sunku spręsti apie asmenybę*“).

Aptariant **Komisijos sudėties įtaką sprendimui dėl lygtinio paleidimo**, daugelio apklaustų Komisijos narių (6 iš 8) teigimu, Komisijos narių lytis nedaro įtakos (pvz., T4: „*Man tai atrodo, pats sveikas protas turbūt turėtų dominuoti tiek pas vyrus, tiek pas moteris*“). Kita vertus, kai kurie Komisijų nariai pažymėjo, jog moterys yra griežtesnės (pvz., T3: „*Moterys griežtesnės yra*“), taip pat atkreipė dėmesį, kad „*vyrų griežčiau vertina už seksualinius nusikaltimus nuteistus*“ (T7) asmenis.

Gauti tyrimo duomenys atskleidė, kad galutiniam sprendimui reikšmingas **Komisijos narių skaičius** (pvz., T4: „*Kuo daugiau nuomonių, tuo geriau. Iš skirtingų pusių pažiūri į tą žmogų, visapusiškiau gali įvertinti*“; T2: „*Gali priklaustyti tam tikrais atvejais. Pavyzdžiui, pas mus komisijoje yra du mokytojai ir kai dėl jų mokinių svarstomas klausimas, tai jie gali šiek tiek ir palaukyti*“; T6: „*Tai jeigu mūsų yra daugiau negu pusė, sakykime, iš septynių esame keturiose, ir nėra atstovo iš Kalinių draugijos, nėra atstovo iš religinės organizacijos, ir liksim tik va – aš <...>, pataisos namų du pareigūnai, tai mūsų nuomonė bus vis tiek labiau vienokia*“). Kai kurie kalbinti Komisijos nariai (3 iš 8) pozityviai vertina, jog Komisiją sudaro ne tik pataisos įstaigų darbuotojai, bet ir kitų instituci-

jų atstovai. Pasak jų, tai leidžia išsamiau apsvarstyti kiekvieną atvejį. Be to, atkreipiamas dėmesys, jog kitų institucijų atstovai, tyrimo dalyvių nuomone, kai kuriais atvejais net gali užtikrinti pagalbos tęstinumą paleistam asmeniui (pvz., T4: „*Kad ateitų ta visuomenės dalis, sakykim <...> kad jeigu jau kažkas į jį pasikreips. Man atrodo, ne šiaip sau turi būti komisijos atstovai, vat aš galvočiau, galėtų būti kas nors iš narkomanų reabilitacijos...*“). Nors, keleto tyrimo dalyvių teigimu, kitų institucijų atstovai turi mažiau žinių ir informacijos apie nuteistąjį negu pataisos įstaigų darbuotojai ir savo sprendimą priima remdamiesi iš esmės pokalbiu su nuteistuoju.

I.3. Lygtinio paleidimo netaikymo kriterijai

Analizuojant lygtinio paleidimo taikymo institutą, svarbu aptarti, kokiais kriterijais dažniausiai remiasi Komisijos nariai, priimdami sprendimą netaikyti lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos. Remiantis Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Priežiūros skyriaus 2016 m. kovo 14 d. Ataskaita Nr. LV-948 apie lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų eigą, teismų ir Lygtinio paleidimo komisijų iš pataisos įstaigų motyvus netaikyti lygtinį paleidimą, 2015 metais, dažniausi Komisijų nurodomi motyvai atsisakyti taikyti lygtinį paleidimą 2015 metais buvo *turėtos, turimos nuobaudos, pažeidimai* (515 atvejų iš 1291, arba 39,9 proc.), tai, kad *nuteistasis nedirbo pataisos namuose* (461 atvejis, arba 35,7 proc.), *nusikalstamo elgesio rizikos lygis* (448 atvejais, arba 34,7 proc.). *Ankstesni teistumai* nurodyti 234 atvejais (18,1 proc.), o *didelė likusios neatliktos bausmės dalis* – 133 atvejais (10,3 proc.).⁷

Tyrimo dalyvių buvo paprašyta įvardyti asmenų lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos netaikymo kriterijus. Analizuojant surinktus tyrimo duomenis, nustatyta, jog dažniausia Komisijos neigiamo sprendimo priežastis yra nuteistųjų, siekiančių lygtinio paleidimo, *nuobaudų, ypač galiojančių, turėjimas* (6 iš 8) (pvz., T6: „*Dėl elgesio pataisos įstaigoj – dėl drausmės pažeidimų, jį ne vien galiojančios nuobaudos charakterizuoja*“). Kai kurių Komisijos narių teigimu, jie nėra linkę taikyti lygtinio paleidimo: a) kai, jų nuomone, atlikta per maža bausmės dalis; b) dėl menkos paties nuteistojo motyvacijos keisti savo

⁷ Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Priežiūros skyriaus 2016 m. kovo 14 d. Ataskaita Nr. LV-948 apie lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų eigą, teismų ir lygtinio paleidimo komisijų iš pataisos įstaigų motyvus netaikyti lygtinį paleidimą, 2015 metais, p. 5.

elgesį (pvz., T5: „Tada už tai, kad nesikeičia – nelanko programų, nesimoko, nedirba“); c) esant aukštai pakartotinio nusikalstamo elgesio rizikai arba nesant rizikos lygio pokyčio (t. y. mažėjimo, pvz., T2: „Pokyčių nebuvimas, jeigu vidutinė rizika, nes turi būti pokytis“), ypač vidutinės rizikos atvejais; d) kai nuteistasis nevykdo socialinės reabilitacijos plano (pvz., T8: „Visas turi įvykdyti priemones. Jeigu nors vienos neįvykdys, jau viskas“); e) jei nuteistasis neturi gyvenamosios vietos; f) kai nuteistasis nepalaiko santykių su savo artimaisiais; g) rezonansinių nusikaltimų atvejais.

Tuo atveju, jei Komisija nuspręstų, kad lygtinis paleidimas iš pataisos įstaigos nuteistajam neturėtų būti taikomas, **Komisijai suteikti įgaliojimai pateikti rekomendacijas** pataisos įstaigai ir (ar) nuteistajam dėl nuteistojo socialinės reabilitacijos ir (ar) nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos mažinimo, nustatyti šių rekomendacijų įgyvendinimo laikotarpį ir pakartotinio svarstymo dėl nuteistojo lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų datą. Pastebėtina, kad Komisijos teikiamos rekomendacijos pakartotiniam svarstymui dėl nuteistojo lygtinio paleidimo turėtų būti tarpusavyje suderintos. Pavyzdžiui, psichologo konsultacijos ir darbas valstybės įmonėje gali būti tarpusavyje nesuderinami, nes psichologo konsultacijos vyksta darbo metu, o darbdaviui gali nerūpėti, kad nuteistasis lanko psichologo konsultacijas. Kaip viena iš Komisijos rekomendacijų dažnai yra siūlomas nuobaudų neturėjimas. Tačiau nuobauda paprastai galioja metus⁸, o rekomendacijos teikiamos, pvz., 5–6 mėnesių laikotarpiui, kurio metu nuobaudos dar realiai gali galioti. Tiesa, pagal BVK 141 str. 6 dalį, „paskatinimo tvarka nuteistajam gali būti prieš terminą panaikinama vienu metu viena pirmiau paskirta nuobauda“, tačiau gauti paskatinimą nėra paprasta. Pagal BVK 140 straipsnį, laisvės atėmimo bausmę atliekantiems nuteistiesiems paskatinimo priemonės gali būti skiriamos už nepriekaištingą elgesį, iniciatyvą ir aktyvų dalyvavimą įgyvendinant socialinės reabilitacijos priemones, stropų darbą ir gerus mokymosi rezultatus⁹.

Apibendrinant Komisijų narių interviu analizės rezultatus, svarbi yra **užsienio šalių patirtis**. Vertinant užsienio valstybių lygtinio paleidimo iš įkalinimo

⁸ Pagal BVK 143 str. 9 dalį, jeigu nuteistajam per vienus metus, o nepilnamečiui nuteistajam per šešis mėnesius nuo nuobaudos atlikimo dienos nepaskiriama nauja nuobauda, jis laikomas neturintčiu nuobaudų (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084).

⁹ Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084.

įstaigų praktiką pastebėta, kad lygtinis paleidimas dažniausiai siejamas su asmens nusikalstamo elgesio rizika, elgesiu baismės atlikimo metu, nusikalstamos veikos sunkumu ir atlikta tam tikra laisvės atėmimo baismės dalimi. Nuteistojo šeiminei padėčiai (vaikų turėjimas) ar nėštumas (moterims) nėra tie kriterijai, kuriais remiantis būtų sprendžiamas klausimas dėl lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos. Šie kriterijai pasitelkiami tik vertinant asmens nusikalstamo elgesio tikimybę (riziką), bet ir šiuo atveju – tik kaip papildomi vertinamieji aspektai¹⁰.

Be to, šio tyrimo duomenys iš dalies patvirtina kai kurių kitų užsienio autorių, nagrinėjusių sprendimo dėl lygtinio paleidimo instituto taikymo veiksnius, tyrimų rezultatus. Pavyzdžiui, R. Gobeil ir R. C. Serin'as (2009) atliko eksperimentą, kurio metu tyrimo dalyviai buvo supažindinami su šešių kalinių aprašymais ir turėjo priimti sprendimą dėl lygtinio paleidimo instituto taikymo. Tyrime dalyvavo 31 Kanados ir Naujosios Zelandijos Lygtinio paleidimo komisijos narys. Perskaitę informaciją apie kalinius, tyrimo dalyviai arba iš karto nusprendavo pritarti arba ne asmens lygtiniam paleidimui, arba prašydavo papildomos informacijos apie kalinius pagal šešias sritis (rizikos vertinimas, informacija apie psichikos sveikatos būklę, informacija apie auką (t. y. žalos dydis), informacija apie lankomas programas, informacija apie paleidimo planą (gyvenamosios vietos ir įdarbinimo perspektyvos) bei informacija apie kriminalinę istoriją). Atliekant tyrimą paaiškėjo, kad komisijos nariai dažniau pritardavo paleisti lygtinai nuteistas moteris, taip pat seksualinio pobūdžio nusikaltimus padariusius nuteistuosius. Tuo tarpu komisijų nariai dažniau nepritardavo smurtautojų artimoje aplinkoje lygtiniam paleidimui (Gobeil & Serin, 2009). Gauti duomenys parodė, kad dauguma tyrimo dalyvių, priimdami sprendimą, vadovavosi informacija apie kalinių nusikalstamą riziką bei paleidimo planą. Remiantis mūsų atlikto tyrimo rezultatais, Komisijos nariams, priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo instituto taikymo, informacija apie nuteistojo nusikalstamo elgesio riziką taip pat yra labai reikšminga. Be to, J. L. Proctor'o (1999) atliktas empirinis tyrimas atskleidė, kad sprendimas dėl lygtinio paleidimo instituto taikymo dažnai yra automatizuotas ir pagrįstas nuteistojo nusikalstamos rizikos vertinimu bei jo elgesiu laisvės atėmimo vietoje (pvz., socialinės reabilitacijos programų lankymu). Nors buvo

¹⁰ Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento Baudžiamosios justicijos skyriaus 2014 m. vasario 11 d. pažyma Nr. 5R-23 apie probacijos vykdymo ir efektyvumo stebėseną, p. 6.

pastebėta tam tikra tendencija, jog, vertindami atskirus faktorius, komisijų nariai nebuvo vieningos nuomonės, kurie faktoriai svarbiausi. Vieni komisijų nariai pirmiausia atsižvelgdavo į bausmės trukmę, o kiti – į nusikaltimo sunkumą ir pažeidėjo atsakomybę. Pvz., JAV Nebraskos valstijoje lygtinio paleidimo procesą sudaro dvi stadijos. Pirmo svarstymo metu (kuris yra uždaras ir neprieinamas visuomenei) Komisija vertina, ar nuteistasis bus nukreiptas antram lygtinio paleidimo svarstymui. Neigiamo sprendimo atveju nuteistajam pakartotinis svarstymas paprastai numatomas po vienu metų. Antrojo nagrinėjimo metu svarstomas asmens lygtinis paleidimas. Tai viešas svarstymas, kurio metu Komisija sprendžia, ar asmuo turėtų būti lygtinai paleistas (vyksta nuteistojo bendravimas su komisijos nariais) (Proctor, 1999). Šio tyrimo metu buvo gauti panašūs duomenys, patvirtinantys nuteistojo elgesio laisvės atėmimo vietoje svarbą priimant sprendimą dėl jo lygtinio paleidimo.

Užsienio tyrėjų teigimu, remiantis pagrindiniais lygtinio paleidimo komisijų darbo principais, sprendimai turėtų būti priimami taip liberaliai, kaip tik įmanoma, atsižvelgiant į visuomenės saugumą ir įvertintą recidyvizmo tikimumą. Būtinumas suderinti šiuos daugialypius interesus rodo, kad sprendimo dėl lygtinio paleidimo priėmimas nėra paprastas procesas (Gobeil & Serin, 2009).

II. INTERVIU SU LYGTINIO PALEIDIMO BYLAS NAGRINĖJANČIAIS TEISĖJAIŠ: ANALIZĖS REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

Antroji šio tyrimo dalis skirta išanalizuoti lygtinio paleidimo bylas nagrinėjančių teisėjų požiūrį į lygtinio paleidimo institutą. Šioje tyrimo dalyje taip pat bandoma atskleisti teisme priimamo sprendimo dėl lygtinio paleidimo taikymo procesą bei veiksnius, galinčius turėti įtakos galutiniam sprendimui.

II.1. Subjektyvus teisėjų požiūris į lygtinio paleidimo institutą

Atsakydami į klausimą apie tai, ką jiems reiškia lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų, kai kurie teisėjai teigė, kad lygtinis paleidimas yra šansas nuteistiems asmenims grįžti į visuomenę (pvz., T5: „<...> *vis tiek turėtų būti kaip šansas tam nuteistajam, kad jisai pasitaisys ten, stimulus, kad galėtų išeiti anksčiau laiko*“), taip pat teisėjai išvelgia lygtinio paleidimo galimybę motyvuoti nuteistuosius keisti savo elgesį (pvz., T2: „<...> *tai būtų tas institutas, kuris,*

matyt, ir skatina, ir motyvuoja kalinius keisti savo gyvenimą, keisti požiūrį į tą gyvenimą <...>“; T4: „<...> tai, sakykim, yra ir tam pačiam nuteistajam toks motyvaciją skatinantis institutas, o tuo pačiu ir kitiems nuteistiesiems, kurie mato jo pavyzdį <...>“). Taigi galima pastebėti, kad teisėjai, taip pat kaip ir Lygtinio paleidimo komisijų nariai, išvelgia galimybę motyvuoti nuteistuosius keisti jų elgesį teigiama linkme pasitelkiant lygtinio paleidimo institutą. Kai kurie tyrime dalyvavę teisėjai atkreipė dėmesį į tai, kad BVK lygtinis paleidimas yra pateikiamas kaip galimybė, o ne kaip privalomas taikyti institutas (pvz., T5: „Vėlgi niekur nėra įstatyme parašyta, kiek likus jį reikia paleisti. Yra parašyta, kiek atlikęs bausmės jis gali būti teikiamas“; T6: „Taip, įstatymas numato po dviejų trečdalių, po trečdaliu už neatsargius nusikaltimus, ten po pusės bausmės atlikimo. <...> Bet komisija turi svarstyti, ar užteko tų dviejų trečdalių formaliai, kai perlipo per vieną dieną“). Taigi, esama BVK 157 str. formuluotė nurodo, kad, esant formaliam ir materialiam pagrindui taikyti lygtinį paleidimą iš įkalinimo įstaigos, lygtinis paleidimas vis dėlto lieka galimybe, kurią kiekvienu individualiu atveju turi svarstyti Lygtinio paleidimo komisijos ir teismai.

Analizuojant tyrimo rezultatus, svarbu pažymėti, kad dalis tyrime dalyvavusių teisėjų lygtinį paleidimą pirmiausia supranta kaip vieną iš teisėjo darbo sričių (pvz., T7: „Tiesiog darbo sritis. Nagrinėju, kiek papuola tų klausimų dėl nutarimų taikyti <...>“; T5: „<...> mes nesispecializuojam, kad vien tik tai lygtinio paleidimo klausimų nagrinėjime būtų specializacijos, tokio nėra, nagrinėjame ir daug kitų bylų <...>“). Kalbant apie šiuos teisėjų atsakymus, svarbu turėti omenyje, kad lygtinio paleidimo bylas nagrinėjantys teisėjai taip pat dirba ir su kitokio pobūdžio bylomis (pvz., nagrinėja baudžiamąsias bylas dėl įvairaus pobūdžio nusikalstamų veikų, taip pat probacijos panaikinimo bylas ir kt.). Kitokio pobūdžio baudžiamųjų bylų nagrinėjimas dažnai yra susijęs su bausmės skyrimu, taip pat nesėkmingais lygtinio paleidimo taikymo atvejais, kadangi probacijos tarnybos dažniau kreipiasi į teismą dėl probacijos panaikinimo nei dėl asmens priežiūros nutraukimo prieš terminą¹¹. Interpretuojant šiuos duomenis, svarbu paminėti

¹¹ Remiantis 2015 m. Kalėjimų departamento Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, ataskaita, 2015 m. 1063 asmenys buvo išregistruoti iš probacijos tarnybų duomenų registru dėl vengimo atlikti bausmę pakeitus nuosprendį, 349 – dėl priežiūros metu padarytų naujų nusikalstamų veikų, ir tik 420 – nutraukus priežiūrą prieš terminą pagal Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo 23 str. 1 d. Panašią tendenciją atskleidžia ir 2014 m. Kalėjimų departamento Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, ataskaita.

tokią sprendimo priėmimo strategiją kaip pasiekiamumo euristika (angl. *availability heuristics*), kurią taikant tam tikro įvykio arba reiškinio tikimybė yra vertinama pagal tai, kaip greitai šis įvykis arba reiškinys gali būti atkurtas iš atminties (Tversky & Kahneman, 1974). Baudžiamosios teisės srityje dirbantys teisėjai dažniau darbe susiduria su nusikalstamu elgesiu, bausmės skyrimo klausimais, probacijos panaikinimo atvejais. Dažnesnis susidūrimas su negatyviais lygtinio paleidimo taikymo atvejais gali skatinti teisėjus atsargiau vertinti lygtinio paleidimo institutą bei jo efektyvumą.

Paklausti apie esamus lygtinio paleidimo taikymo trūkumus, dalis tyrime dalyvavusių teisėjų abejojo, ar sprendimus dėl lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų turėtų priimti teismai (pvz., T5: „<...> yra bausmės atlikimo vietose administracijos atstovai, būrio viršininkai, <...> jie rašo socialinio tyrimo išvadas, vertina nusikalstamumo riziką. Tai kas geriau gali žinoti, jeigu ne jie, ar jį verta paleisti, ar ne“; T6: „Kam reikalingas teismo filtras dar? Sakau, tos komisijos didžiulis darbas. Pažiūrėkime į pavyzdžius užsienio valstybėse“). Taigi, tyrimo metu dalis teisėjų teigė, kad sprendimus dėl lygtinio paleidimo taikymo galėtų priimti Lygtinio paleidimo komisijos. Apžvelgiant užsienio šalių praktiką lygtinio paleidimo taikymo srityje, galima pastebėti, kad daugelyje užsienio šalių (Anglijoje ir Velse, Airijoje, Kanadoje, JAV, Naujojoje Zelandijoje) sprendimus dėl lygtinio paleidimo taikymo priima Lygtinio paleidimo komisijos (angl. *parole boards*). Aptariant teismo ir Komisijų darbo ypatumus, svarbu pažymėti, kad šiame tyrime dalyvavę Komisijų nariai taip pat kalbėjo apie tam tikrą teismo ir Komisijos darbo dubliavimąsi. Taip pat Komisijų nariai pastebėdavo, kad jų priimtas sprendimas kai kuriais atvejais yra atmetamas, gali atrodyti, jog Komisijos sprendimu nepasitikima. Tad dviejų pakopų lygtinio paleidimo svarstyimo modelis kelia tam tikrų abejonių tiek Komisijų nariams, tiek teisėjams.

Kalbėdami apie šiuo metu egzistuojančius lygtinio paleidimo taikymo trūkumus, dalis teisėjų kalbėjo apie tai, kad lygtinis paleidimas ne visuomet leidžia apginti visuomenės ir nukentėjusių asmenų interesus, apsaugoti aplinkinius nuo naujų nusikalstamų veikų (pvz., T4: „<...> lygtinis paleidimas galbūt turi tą trūkumą, kad, paleidus nusikaltusįjį į laisvę, nėra paisoma nukentėjusiųjų interesų. Manychiau, jei toks asmuo paleidžiamas lygtinai, jiems tai, ko gero, nelabai malonus dalykas“; T5: „Bet tai kai pasiskaitai, atsiverti nuosprendį, pasižiūri, kad ten itin žiauriai, du šimtai smūgių, likę trys–keturi metai, ir paleisti tokį... Aš nežinau, pagalvoji ir apie tuos nukentėjusius asmenis <...>“). Taigi,

tyrime dalyvavę teisėjai lygtinį paleidimą iš dalies linkę sieti su tam tikra rizika, naujų nusikalstamų veikų galimybe, nukentėjusiųjų interesų nepaisymu.

Interviu metu teisėjai taip pat minėjo ir kitą svarbų aspektą – teisėjams tenkančią didelę atsakomybę dėl sprendimo taikyti lygtinį paleidimą bei neišvengiamą subjektyvių jų įsitikinimų, jausmų įtaką priimamiems sprendimams (pvz., T6: „<...> suprantate, kaip ir iš dvidešimt penkių atsėdėjo aštuoniolika-septyniolika, kiek ten metų... Paskui visuomenė žiūri į tą teisėją“; T5: „Va paleidi tokį, ypatingai tokius žudikus, o jis išėjęs ką nors nužudys“; T4: „Teisėjai nėra robotai. Mes irgi esame kažkieno tėvai, sūnūs, broliai, irgi žiūrime iš tos žmogiškosios pusės <...>“). Galima kelti prielaidą, kad, siedami lygtinį paleidimą su tam tikru galimu pavojumi visuomenei bei jausdami didelę atsakomybę už priimamus sprendimus, teisėjai kai kuriais atvejais gali būti linkę atsargiau taikyti lygtinio paleidimo institutą.

Taigi, apibendrinant tyrimo metu atskleistą subjektyvų teisėjų požiūrį į lygtinio paleidimo institutą, svarbu pažymėti, kad lygtinio paleidimo bylas nagrinėjantys teisėjai šį institutą sieja su nuteistiesiems suteikiamu šansu sugrįžti į visuomenę, taip pat su nuteistųjų motyvacijos laikytis įstatymų skatinimu. Kita vertus, vis dėlto, remiantis BVK 157 str., formalius reikalavimus atitinkantys nuteistieji „gali būti lygtinai paleisti iš pataisos įstaigų“, ir lygtinio paleidimo bylas nagrinėjantys teisėjai yra linkę vertinti lygtinį paleidimą kaip galimybę, o ne kaip būtinybę. Be to, dirbant teisėjo darbą, dažniau susiduriama su nesėkmingais lygtinio paleidimo taikymo atvejais, o sprendimą priimančiam teisėjui tenka didelė atsakomybė dėl galimų neigiamų pasekmių visuomenės saugumui. Šie veiksniai gali skatinti teisėjus kiek atsargiau taikyti lygtinio paleidimo institutą bei kuo nuodugniau vertinti visą apie lygtinio paleidimo siekiantį asmenį pateikiamą informaciją.

II.2. Veiksniai, galintys turėti įtakos teisėjų sprendimams dėl lygtinio paleidimo taikymo

II.2.1. Teisiniai sprendimo priėmimo veiksniai

Kadangi, priimdamas sprendimus lygtinio paleidimo bylose, teismas pirmiausia privalo remtis BVK, interviu metu buvo siekiama sužinoti, kokią reikšmę teisėjų sprendimams turi BVK 157 str. nurodyti lygtinio paleidimo taikymo pagrindai bei kaip teisėjai interpretuoja BVK 157 str. suformuluotą

materialų pagrindu, leidžiantį taikyti lygtinį paleidimą iš įkalinimo įstaigos. Taigi, viena iš veiksmų grupių, veikiančių teisėjų sprendimus dėl lygtinio paleidimo taikymo, yra teisiniai sprendimo priėmimo veiksniai.

Tyrimo rezultatai rodo, kad BVK nurodomi kriterijai, leidžiantys taikyti lygtinį paleidimą, kelių tyrime dalyvavusių teisėjų buvo įvardijami pirmiausia, o kiti teisėjai teigė, kad šie kriterijai yra svarbūs, tačiau sprendimo priėmimas neapsiriboja vien jų įvertinimu. Kalbėdami apie nuteistiesiems keliamą reikalavimą vykdyti individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytas priemones, teisėjai teigė, kad šis reikalavimas yra svarbus priimant sprendimą, tačiau jo vaidmuo nėra lemiamas (pvz., T5: „Nu, tai kaip ir vykdo, bet vien tas formalus kriterijus tai nu tai nėra pagrindas jį paleisti <...>“). Taip pat dalis tyrime dalyvavusių teisėjų minėjo kai kuriuos individualių socialinės reabilitacijos planų trūkumus (pvz., T7: „Iš nuteistųjų <...> pas mus teisme kartais išgirstu labai, kad ten viskas yra tik labai formalu. Tai jeigu iš tiesų ten yra taip <...> tik dėl parašo ar dėl pliuso, tai tada liūdna. Bent jau tas jų programose dalyvavimas <...>“). Taigi, individualiame socialinės reabilitacijos plane numatytų priemonių vykdymas yra svarbus, tačiau ne pagrindinis teisėjų sprendimo priėmimo veiksnys, nuteistųjų individualiose socialinės reabilitacijos planuose teisėjai įžvelgia tam tikrų trūkumų, galinčių negatyviai paveikti nuteistųjų socialinės reabilitacijos galimybes.

BVK 157 str. 1 d. yra nurodytas ir kitas kriterijus, leidžiantis taikyti lygtinį paleidimą iš įkalinimo įstaigos, kuriuo remiantis, nuteistasis turi atitikti dar vieną reikalavimą: „Nusikalstamo elgesio rizika žema ir (ar) pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką sudaro pagrindą manyti, kad jie laikysis įstatymų ir nenusikals.“ Tyrimo metu buvo bandoma išsiaiškinti, kaip teisėjai interpretuoja šią įstatymo formuluootę ir taiko ją praktikoje. Kalbėdami apie nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos lygio reikšmę priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo, didelė dalis tyrime dalyvavusių teisėjų laikėsi pozicijos, kad lygtinai paleidžiamo nuteistojo nusikalstamo elgesio rizika turėtų būti žema (pvz., T1: „Bet turi būti mažas vis tiek tas nusikalstamo elgesio rizikos lygis“; T3: „Vis tiek įstatymų leidėjas numatė, kad turi būti žemos rizikos, nu, pagrindinė grupė žema...“). Taigi, taikant lygtinio paleidimo institutą, teisme gali būti teikiama pirmenybė žema nusikalstama elgesio rizika pasižymintiems nuteistiesiems. Kitokiu atveju, kai lygtinio paleidimo siekiančio nuteistojo nusikalstamo elgesio rizika yra vidutinė, tyrime dalyvavusių teisėjų manymu, didelę reikšmę įgyja pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką.

Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 157 str. 1 d. nėra aiškiai apibrėžta, kaip turėtų būti vertinama nuteistojo padaryta pažanga, todėl tyrimo metu teisėjų buvo klausama, kaip yra vertinama ši pažanga kasdiniame jų darbe. Analizuojant teisėjų pateiktus atsakymus, galima pastebėti, kad teisėjai yra linkę kiek skirtingai apibrėžti nuteistųjų pažangą: T5: „<...> tarkim, buvo 79, o dabar 63, tai jau aiškiai matosi“; T2: „Riziką paprastai žiūrim, ko ėmėsi to, ko nedarė anksčiau, tarkim, nedirbo, nesimokė, ką jisai nuveikė per tą laiką <...>“; T1: „Manau, pagrinde elgesys gal tai rodo <...> Įsidarbina, dirba. Nu, sakau, vat skatinimai visokie <...>“; T6: „Subjektyvus vertinimas, iš tikrųjų. Vat aš minėjau tokius mažus kriterijukus, kad jeigu asmuo pradėjo atlygint ieškinius, sukūrė šeimą, pradėjo mokytis, kreipėsi dėl darbo.“ Taigi, galima daryti išvadą, kad esama BVK 157 str. 1 d. formuluotė leidžia skirtingai interpretuoti ir vertinti, kas laikytina pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką. Svarbu pastebėti, kad nuteistojo padarytą pažangą ganėtinai skirtingai interpretuoja ne tik teisėjai, bet ir Komisijų nariai, tad esama BVK 157 str. 1 d. formuluotė galimai skatina lygtinio paleidimo taikymo praktikos skirtumus ne tik teisme, bet priimant sprendimus Komisijose.

Dalis tyrime dalyvavusių teisėjų pažangą supranta kaip nusikalstamo elgesio rizikos įverčio, nustatyto taikant OASys metodiką, žymų mažėjimą. Svarbu pažymėti, kad kalbėdami apie OASys metodiką, tyrime dalyvavę teisėjai teigėdavo, kad jų darbe dažniau atsižvelgiama į skaitinę nusikalstamo elgesio rizikos lygio išraišką, o pačios OASys metodikos turiniui ir vertinamiems kriminogeniniams veiksniams skiriama mažiau dėmesio (pvz., T7: „Kiek žinom, kiek iš socialinio tyrimo išvados bent aš asmeniškai. Papildomai plačiau nesidomėjau <...>“; T2: „<...> šito negaliu atsakyti, kadangi į tai tikrai nesu gilinusis“; T3: „Aš nežinau, ar ji patikima, ar nepatikima“). Kadangi dalis lygtinio paleidimo bylas nagrinėjančių teisėjų galimai nėra detaliam susipažinę su OASys metodika ir jos ypatumais, jų lūkesčiai dėl nusikalstamo elgesio rizikos įverčio mažėjimo pataisos įstaigų sąlygomis gali iš dalies neatitikti tikrųjų nusikalstamo elgesio rizikos mažėjimo galimybių. Kitaip tariant, įkalinimo įstaigų sąlygomis gali būti sudėtinga keliolika balų sumažinti nuteistųjų nusikalstamo elgesio riziką, kadangi nuteistieji gali neturėti galimybės dirbti, mokėti turimas skolas, jiems gali kilti sunkumų sukuriant šeimą, susirandant gyvenamąją vietą laisvėje. Taigi, interpretuojant nuteistojo pažangą, mažinant nusikalstamo elgesio rizikos lygį, kaip ryškų OASys įverčio mažėjimą, gali būti užkertamas

kelias taikyti lygtinį paleidimą daliai nuteistųjų, kurie turi ribotas galimybes įkalinimo įstaigų sąlygomis spręsti savo socialines, psichologines bei finansines problemas.

Tyrimo metu taip pat buvo domimasi, kokią įtaką lygtinio paleidimo taikymui gali turėti BVK 157 str. 3 d. nurodyta galimybė taikyti lygtinį paleidimą anksčiau įstatyme numatyto termino, nuteistajam sutikus, kad jam būtų taikoma intensyvi priežiūra. Analizuojant tyrimo metu gautus duomenis, galima buvo pastebėti, kad teisėjų nuomonės apie intensyvios priežiūros taikymą buvo ganėtinai skirtingos. Dalis teisėjų manė, kad intensyvi priežiūra yra viena iš priemonių, skatinančių teismą dažniau taikyti lygtinį paleidimą, kadangi ji padeda užtikrinti didesnę lygtinai paleisto asmens elgesio kontrolę (pvz., T2: „*Ta intensyvi priežiūra yra labai geras dalykas, nes sudaro galimybę kontroliuoti tą žmogų labiau, jam esant jau toje terpėje, kur jis ir turėtų būti šiaip gyvenime, adaptuotis*“). Taip pat buvo išsakyta nuomonė, kad intensyvios priežiūros taikymas gali kai kuriais atvejais skatinti teismą netaikyti lygtinio paleidimo, kadangi, remiantis Probacijos įstatymu, tokia priežiūra nuteistajam gali būti taikoma ne ilgiau nei metus, o šis terminas kai kuriais atvejais gali būti teisėjo vertinamas kaip nepakankamas: T5: „*Nors įstatymas nenumato tiesiogiai tą vertinti, tačiau psichologiškai teisėjas <...> tą pamąsto. Taip, atliko dvylika, liko trys, viskas atitinka, bet jam galima taikyti tik intensyvią priežiūrą. Arba jam patvirtintų nutarimą ir laukty, kol bus galima taikyti 75 BK straipsnio reikalavimams papunkčiui, arba intensyvią priežiūrą, kuri gali būti pratęsta probacijos tarnybos iki metų maksimum.*“ Teisėjų nuomonės apie intensyvios priežiūros efektyvumą taip pat buvo skirtingos, kadangi interviu metu buvo kalbama ir apie itin aukštą efektyvumą (pvz., T4: „*Kiek teko domėtis, tai efektyvumas yra netgi labai aukštas, ir tikrai tai siekia netgi 99 procentus, tokie skaičiai buvo įvardijami <...>*“), tačiau taip pat buvo apgailiestaujama dėl informacijos apie intensyvios priežiūros efektyvumą trūkumo. Taigi, galima daryti išvadą, kad galimybė taikyti intensyvią priežiūrą lygtinio paleidimo metu teisėjų yra vertinama nevienareikšmiškai, teisėjų bendruomenėje greičiausiai nėra susiformavęs vieningas požiūris į tai, kada būtų tikslinga taikyti intensyvią priežiūrą, nėra sutariama dėl intensyvios priežiūros taikymo efektyvumo. Galima kelti prielaidą, kad tyrimo metu išryškėję teisėjų požiūriai į intensyvią priežiūrą skirtumai gali būti vienas iš veiksnių, skatinančių teismų praktikos skirtumus lygtinio paleidimo byloje.

Pagrindinis dokumentas, kuriuo remiantis teismas priima sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo, yra socialinio tyrimo išvada, kurią rengia pataisos įstaigų Socialinės reabilitacijos skyriuose bei Psichologinėse tarnybose dirbantys specialistai. Kadangi socialinio tyrimo išvadoje yra pateikiama informacija apie daugelį nuteistojo gyvenimo sričių (pvz., jo kriminalinę istoriją, gyvenimo stilių ir draugus, mąstymą ir elgesį, piktnaudžiavimą psichiką veikiančiomis medžiagomis ir kt.)¹², būtent šis dokumentas leidžia lygtinio paleidimo klausimus sprendžiantiems teisėjams įsigilinti į lygtinio paleidimo siekiančių nuteistųjų situaciją, elgesį, laisvės atėmimo bausmės vykdymo metu galimai įvykusius pokyčius. Todėl tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, kaip teisėjai vertina pataisos įstaigose rengiamas socialinio tyrimo išvadas, jų kokybę, kiek reikšmės teisėjai teikia šiuose dokumentuose pateikiamai informacijai. Dauguma tyrime dalyvavusių teisėjų teigė, kad socialinio tyrimo išvada ir joje pateikiama informacija apie nuteistąjį turi ganėtinai didelę reikšmę priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo (pvz., T6: „*Iš tikrųjų, aš tai labai daug reikšmės tai socialinio tyrimo išvadai duodu, nes, na, mes teisininkai esam ir <...> mes vertinam tam tikrus vat duomenis, kurie yra įstatyme. <...> O būtent per šitą tyrimo išvadą dirba psichologai. Jie išvelgia giliau, jie išvelgia į žmogaus vidų, į jo vidinį požiūrį. Ir aš to padaryti neturiu kompetencijos <...>*“). Taigi, tyrime dalyvavę teisėjai socialinio tyrimo išvadą vertino kaip informatyvų, reikšmingą ir naudingą dokumentą, padedantį patikimiau įvertinti nuteistojo polinkį pakartotinai nusikalsti. Taip pat svarbu atkreipti dėmesį, kad ir teisėjai, ir Komisijų nariai teigiamai vertino socialinio tyrimo išvadų taikymą priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo, tad išvada laikytina reikalingu įrankiu lygtinio paleidimo svarstymo metu.

Vis dėlto, vertindami socialinio tyrimo išvadų kokybę, tyrime dalyvavę teisėjai nurodė ir keletą tobulintinų šio dokumento aspektų. Vienas iš jų – informacijos apie ankstesnius atvejus, kai nuteistasis kreipėsi dėl lygtinio paleidimo, stoka. Teisėjų manymu, socialinio tyrimo išvadose pateikus informaciją apie tiksliai ankstesnių teikimų dėl lygtinio paleidimo datas, nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos įvertį ankstesnių teikimų metu padėtų įvertinti nuteistojo daromą pažangą mažinant nusikalstamo elgesio riziką.

¹² Plačiau žr. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl Socialinio tyrimo išvados formos ir Socialinio tyrimo išvados rengimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo // Valstybės žinios, 2012, Nr. 68-3500.

Tyrimo metu taip pat buvo išsakyta nuomonė, kad socialinio tyrimo išvados galėtų būti labiau akcentuojami nuteistųjų mąstymo pokyčiai, taip pat svarbu būtų nurodyti, kiek lygtinio paleidimo siekiantis nuteistasis yra motyvuotas gyventi nenusikalstant, ar jo motyvacija yra vidinė, ar išorinė: T6: „<...> trūksta tokio psichologo vertinimo išsamesnio. Aš jį taip laikyčiau, net sunku apibūdinti. Nuteistojo dabartinio požiūrio į jo veiką, ką jis padarė, jo to nuoširdaus gailėjimosi, <...> psichologai tą mokėtų padaryti“; T7: „<...> turėtų būti komisijos kažkas daugiau pamotyvuota, būtent ta pažanga atspindėta nutarimuose. Nes ta pažanga labai ji yra formali ir labai atsikartojanti elementariai. <...> Nedaryti pažeidimų, rinktis paskatinimus, sudalyvauti kiek įmanoma kažkokiose programose, bet nieko tokio individualaus iš to nematyti, žmogaus jokių pastangų nematyti.“ Taigi, iš teisėjų pateiktų atsakymų galima pastebėti, kad socialinio tyrimo išvados stinga informacijos apie laisvės atėmimo baumės metu įvykusius psichologinius pokyčius, nuteistojo motyvacijos stiprumą. Nagrinėjant Lietuvos Respublikos teisingumo ministro patvirtintas socialinio tyrimo išvados rengimo metodines rekomendacijas, galima pastebėti, kad šiame dokumente nuteistojo psichologinei būsenai, mąstymui, elgesiui bei nuostatoms įvertinti yra skiriamos trys atitinkamos pagal OASys metodiką vertinamos skiltys – 4.8. Emocinė gerovė, 4.9. Mąstymas ir elgesys bei 4.10. Nuostatos. Taip pat su tam tikrais įvykusiais psichologiniais pokyčiais gali būti siejama skiltis 5.2. Dalyvavimas elgesio pataisos programose ir jo rezultatai. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo metu naudojama Lietuvos Respublikos teisingumo ministro patvirtinta socialinio tyrimo išvados forma neleidžia pateikti informacijos apie nuteistojo motyvacijos gyventi nenusikalstant ypatumus, kadangi išvadoje nėra atskiros skilties, kurioje galėtų būti aprašoma nuteistojo motyvacija laikytis įstatymų.

Apibendrinant interviu metu aptartus teisinius sprendimo priėmimo veiksmus, svarbu pažymėti, kad vienas svarbiausių BVK 157 str. 1 d. nurodytų veiksmų, turinčių įtakos teisėjų sprendimams dėl lygtinio paleidimo taikymo, yra nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos lygis. Teisėjų manymu, lygtinis paleidimas turėtų būti taikomas žema pakartotinio nusikalstamumo rizika pasižymintiems nuteistiesiems. Tyrime dalyvavę teisėjai neatmeta lygtinio paleidimo taikymo galimybės, esant vidutinei pakartotinio nusikalstamumo rizikai, tačiau tokiu atveju didelę reikšmę, priimančiam sprendimą, įgyja pažanga mažinant nusikalstamo elgesio riziką. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad teisėjai gali ganėtinai skirtingai apibrėžti nuteistojo padarytą pažangą, ir esamiems

pažangos interpretavimo skirtumams galimai turi įtakos ganėtinai nekonkrečiai BVK 157 str. 1 d. formuluotė. Skirtingos teisėjų interpretacijos dėl pažangos mažinant riziką vertinimo gali paskatinti ir pastebėtus teismų praktikos skirtumus lygtinio paleidimo bylose, kai tie patys kriterijai skirtingų teismų gali būti interpretuojami skirtingai. Teismų praktikos skirtumus taip pat gali skatinti nevienareikšmis teisėjų požiūris į intensyvios priežiūros taikymą lygtinio paleidimo metu. Įkalinimo įstaigose rengiamos socialinio tyrimo išvados teisėjų yra apibūdinamos kaip informatyvios, naudingos, ganėtinai išsamios, tačiau, teisėjų manymu, šiuose dokumentuose stinga konkrečios informacijos apie ankstesnius teikimus dėl lygtinio paleidimo, nuteistojo mąstymo pokyčius, jo motyvacijos stiprumą.

II.2.2. Subjektyvūs sprendimo dėl lygtinio paleidimo priėmimo veiksniai

Nors, spręsdamas lygtinio paleidimo klausimus, teismas pirmiausia turėtų vadovautis BVK suformuluotu lygtinio paleidimo taikymo formaliu ir materialių pagrindu, atsižvelgiant į teismų praktikos lygtinio paleidimo bylose analizės rezultatus, tyrimo metu buvo keliami prielaida, kad teisėjų sprendimams dėl lygtinio paleidimo gali turėti įtakos ir kiti subjektyviai teisėjams svarbūs veiksniai. Remiantis T. E. George ir L. Esptein (1992) atliktu tyrimu, teismo priimamus sprendimus gali paveikti tiek teisiniai (angl. *legal*), tiek neteisiniai (angl. *extralegal*) veiksniai. Išanalizavę JAV Aukščiausiojo Teismo sprendimus prognozuojančius veiksnius, tyrimo autoriai pastebėjo, kad priimamus sprendimus prognozuoja tiek esama teisinė bazė, tiek teisėjo internalizuotos vertybės, teismo proceso šalių charakteristikos ir netgi tam tikri politiniai veiksniai. Nagrinėjant Lietuvos teisėjų sprendimo priėmimo procesą lygtinio paleidimo bylose, buvo pastebėta, kad teisėjų sprendimus dėl lygtinio paleidimo gali paveikti daugelis lygtinio paleidimo siekiančių asmenų socialinių bei psichologinių charakteristikų.

Kalbėdami apie kriterijus, į kuriuos svarbu atsižvelgti, priimant sprendimą dėl asmens lygtinio paleidimo, dauguma tyrime dalyvavusių teisėjų minėjo tokius kriterijus kaip asmens ankstesnių teistumų skaičius, paskutinio įvykdyto nusikaltimo pobūdis bei pavojingumas (pvz., T5: „*I ankstesnių teistumų, aišku, skaičių. <...> Ir, aišku, dar vienas kriterijus tai nusikaltimo sunkumas*“; T1: „*Bent jau aš asmeniškai tai visą laiką į ką žiūriu – nusikalstamos veikos pavojingumas, sunkumas*“). Taigi, priimdami sprendimą dėl lygtinio paleidimo

taikymo, teisėjai yra linkę atsižvelgti į nuteistojo kriminalinio elgesio istoriją. Svarbu pažymėti, kad į nuteistojo kriminalinio elgesio istoriją (jo įvykdytų nusikaltimų skaičių, pobūdį, pavojingumą, nuteistajam galimai būdingą nusikalstamo elgesio modelį) yra atsižvelgiama vertinant jo nusikalstamo elgesio riziką OASys metodika bei rengiant socialinio tyrimo išvadą. Taigi, informacija apie nuteistojo kriminalinio elgesio istoriją tiesiogiai prisideda prie galutinio nuteistojo nusikalstamo elgesio rizikos įverčio ir yra įvertinama iki teismo proceso. Todėl sprendimus dėl lygtinio paleidimo priimančios teisėjai neturėtų pakartotinai atsižvelgti į asmens kriminalinio elgesio istoriją.

Kalbėdami apie sprendimui dėl lygtinio paleidimo svarbius kriterijus, dalis tyrime dalyvavusių teisėjų teigė, kad svarbu atkreipti dėmesį į tai, ar lygtinio paleidimo siekiančiam nuteistajam anksčiau jau buvo taikytas lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigos, ir ar nuteistasis nepažeidė lygtinio paleidimo sąlygų: T2: „<...> *man tai labai svarbus kriterijus, kad jeigu jau buvo paleistas lygtinai, nu ir jeigu tai yra sunkus nusikaltimas, tai nu nežinau tada, labai jau reikėtų atsargiai žiūrėti.*“ Taigi, priimdami sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo, dalis teisėjų gali domėtis, ar nuteistajam jau buvo taikytas lygtinis paleidimas, kokie buvo jo rezultatai. Ši informacija galimai padeda teisėjams įvertinti nuteistojo požiūrį į lygtinį paleidimą, jo metu skiriamus įpareigojimus bei apribojimus, nuteistojo polinkį laikytis įstatymų.

Interviu metu didelė dalis teisėjų teigė, kad sprendimui dėl lygtinio paleidimo taikymo turi įtakos ir kitas kriterijus – nuteistojo elgesys baismės atlikimo metu (pvz., T5: „<...> *elgesys pataisos namuose. Baustas, nebaustas, skatintas, neskatintas. Jeigu baustas, tai už ką baustas*“). Taip pat tyrime dalyvavę teisėjai neretai teigėdavo, kad tam tikros įtakos galutiniam sprendimui dėl lygtinio paleidimo taikymo turi ir nuteistojo neatliktos baismės dalis. Komentuodami neatliktos baismės dalies svarbą priimant sprendimą, tyrime dalyvavę teisėjai paaiškino, kad, nuteistajam neatlikus didelę teismo paskirtos baismės dalį, kai kuriais atvejais gali būti nepasiekti baismės tikslai, nuteistasis gali nepadaryti išvadų apie padarytas klaidas, taip pat nuteistajam gali būti nepakankamai ilgai taikoma socialinė rehabilitacija, jis gali būti nepasiruošęs grįžti į visuomenę (pvz., T6: „*Ar užtenka, pavyzdžiui, socialinės rehabilitacijos dešimties metų, jeigu jis nuteistas, pavyzdžiui, penkiolikai metų už sunkų nusikaltimą prie tokio elgesio atliekant baismę <...>. Visa tą reikia įvertinti. Kitam gal užtenka, kitam gal ne, gal dar reikia pabūti*“). Vertinant šią teisėjų poziciją, svarbu kelti klau-

simą, ar iš tiesų visos teismo paskirtos laisvės atėmimo baudmės atlikimas gali užtikrinti efektyvesnę nuteistojo socialinę rehabilitaciją bei resocializaciją, ar efektyviau yra taisyti nuteistojo elgesį, taikant probaciją. Pasak G. Sakalausko (2015), įkalinimas neturėtų būti siejamas su efektyvia nuteistųjų resocializacija ir dažnai veikia kontraproduktyviai, o Lietuvos įkalinimo įstaigose taikomą Nuteistųjų integracijos į visuomenę programą nuteistiesiems pradedama taikyti tik likus keliems mėnesiams iki paleidimo iš įkalinimo įstaigos, tad su nuteistaisiais nėra kryptingai dirbama visos laisvės atėmimo baudmės metu. Be to, nagrinėjant nuteistųjų užimtumo ypatumus įkalinimo įstaigose, buvo pastebėta, kad 2015 m. tik 29,9 proc. įkalinėtų nuteistųjų, atlikdami laisvės atėmimo baudmę, dirbo (Sakalauskas, 2015). Kadangi darbinė veikla įkalinimo įstaigoje suteikia nuteistiesiems galimybę įgyti darbo patirties, neprarasti darbinį įgūdžių, galimybė dirbti įkalinimo įstaigoje laikytina viena iš sėkmingos nuteistųjų resocializacijos ir reintegracijos sąlygų. Deja, atliekant laisvės atėmimo baudmę, asmens galimybės dirbti, atlyginti nusikaltimo padarytą žalą nukentėjusiesiems, spręsti turimas socialines bei psichologines problemas, dažnai yra ribotos. Todėl, siekiant kuo didesnio teigiamo poveikio nuteistųjų elgesiui bei efektyvesnio nuteistųjų socialinių bei psichologinių problemų sprendimo, prioritetas turėtų būti teikiamas lygtiniam paleidimui ir tęstiniam probacijos tarnybų darbui su lygtinai paleistais nuteistaisiais, o ne visos teismo paskirtos baudmės atlikimui.

Kalbėdami apie sprendimui dėl lygtinio paleidimo svarbius kriterijus, kai kurie tyrime dalyvavę teisėjai taip pat minėjo ir būtinybę įvertinti nuteistojo asmenybę (pvz., T4: „Asmenybę svarbu įvertinti. <...> Parenkant galbūt kažkurias tai poveikio priemones <...>“). Kitaip tariant, priimdami sprendimą, teisėjai stengiasi atkreipti dėmesį į visus aspektus, galinčius paveikti lygtinio paleidimo siekiančio nuteistojo elgesį visuomenėje. Įvardindami svarbiausius kriterijus, kurie gali būti vertinami priimant sprendimą, teisėjai akcentavo, kad sprendimas dėl lygtinio paleidimo taikymo arba netaikymo nebūna priimamas dėl pavienių nuteistajam būdingų kriminogeninių veiksnių ar charakteristikų. Svarstydami lygtinio paleidimo klausimą, teisėjai stengiasi vertinti visų nuteistajam būdingų bruožų, kriminogeninių bei apsauginių veiksnių, elgesio ypatumų visumą: T6: „Taip vat imti iš konteksto, kad tas motyvas tiktai nulėmė nusikaltimo sunkumas, kaip išskirstė teoretikai vertinant teismo nutartyse ir kritikuoja, tai taip nėra teisinga. <...> Aš stengiuosi vieną ką nors

neakcentuoti, <...> kad liko per daug bausmės, tu dar per mažai atlikai, sėdėk. Nu, neišeina šito parašyti taip.“ Taigi, tyrimo metu paaiškėjo, kad teisėjų sprendimams dėl lygtinio paleidimo taikymo veikia ne tik teisiniai veiksniai, bet ir visų teismui žinomų nuteistojo socialinių psichologinių charakteristikų visuma, kurią teisėjai gali įvertinti, nagrinėdami nuteistojo asmens bylą bei socialinio tyrimo išvadą. Lyginant šio tyrimo metu atskleistus veiksnius, galinčius paveikti sprendimą dėl lygtinio paleidimo, su užsienio šalių tyrimuose minimais sprendimo priėmimo veiksniais, galima pastebėti, kad užsienio šalių tyrimai taip atskleidžia tiek teisinių, tiek kitų subjektyvių sprendimo priėmimo veiksnių svarbą. Pavyzdžiui, B. M. Huebner ir T. S. Bynumo (2006) atliktas tyrimas atskleidė, kad, priimant sprendimą dėl seksualinius nusikaltimus padariusių asmenų lygtinio paleidimo, didelę reikšmę įgyja ir nusikalstamo elgesio rizikos įvertinimo rezultatai, ir demografinės nuteistųjų charakteristikos, ir nusikaltimo aukos amžius, taip pat nusikaltimo sunkumas bei nuteistojo elgesys bausmės atlikimo metu. Tuo tarpu K. D. Morgan ir B. Smith'o (2008) atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo gali prognozuoti tokie veiksniai kaip nuteistojo padaryto nusikaltimo sunkumas, atliktos bausmės dalis, drausminių nuobaudų skaičius bei su nuteistuoju dirbusio pataisos pareigūno rekomendacijos dėl lygtinio paleidimo taikymo galimybių. Sh. Danziger'io ir bendraautorių (2011) atlikto tyrimo rezultatai atskleidė, kad, svarstydami lygtinio paleidimo klausimą, teisėjai buvo linkę rečiau taikyti lygtinį paleidimą į recidyvizmą linkusiems nuteistiesiems ir nuteistiesiems, kuriems nebuvo numatyta taikyti rehabilitacijos programą. Nuteistųjų kriminalinės istorijos bei elgesio laisvės atėmimo bausmės metu svarba, priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo, taip pat buvo akcentuojama ir 1999 m. atliktame J. L. Proctor'o tyrime. Minėto tyrimo rezultatai parodė, kad sprendimą dėl lygtinio paleidimo reikšmingai prognozuoja nuteistojo išitraukimas į socialinės rehabilitacijos programas, pataisos įstaigos darbuotojų pateiktos rekomendacijos dėl asmens tolesnės resocializacijos, ankstesnių teistumų skaičius bei paskutinio įvykdyto nusikaltimo sunkumas (Proctor, 1999). Taigi, šio tyrimo metu atskleistų sprendimą dėl lygtinio paleidimo galimai veikiančių veiksnių svarba lygtinio paleidimo klausimą svarstantiems teisėjams bei Komisijų nariams yra pastebėta ir nagrinėjant užsienio šalių praktiką lygtinio paleidimo taikymo klausimais. Kaip ir užsienio tyrimų rezultatai, šio tyrimo rezultatai rodo, kad, priimant sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo, sudėtinga atsiriboti nuo nuteistąjį

charakterizuojančios informacijos, pateikiamos asmens byloje bei socialinio tyrimo išvadoje.

Apibendrinant informaciją apie tyrimo metu atskleistus subjektyvius veiksnius, galinčius paveikti teisėjų sprendimus dėl lygtinio paleidimo taikymo, galima pastebėti, kad, nagrinėdami lygtinio paleidimo bylas, teisėjai gali būti linkę atsižvelgti į nuteistųjų kriminalinio elgesio istoriją, jų elgesį laisvės atėmimo bausmės atlikimo metu, neatliktos bausmės dalį, nuteistojo asmenybės ypatumus. Svarbu akcentuoti, kad, teisėjų teigimu, galutinį sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo nulemia ne pavieniai išvardinti veiksniai, o šių ir anksčiau nagrinėtų teisinių sprendimo priėmimo veiksnių visuma bei tarpusavio sąveika. Priimdami sprendimą, teisėjai remiasi ne tik BVK nurodytu formaliu bei materialiu lygtinio paleidimo taikymo pagrindu, bet ir kitokia informacija apie nuteistąjį, pateikiama socialinio tyrimo išvadoje bei asmens byloje.

II.2.3. Kiti veiksniai, galintys paveikti teisėjų sprendimus dėl lygtinio paleidimo

Nors Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 3 str. yra kalbama apie teisėjų nepriklausomumą ir tai, kad teisėjams negali būti daromas joks politinis, ekonominis, psichologinis ar socialinis spaudimas, tyrimo metu buvo siekiama išsiaiškinti, ar teisėjų sprendimams dėl lygtinio paleidimo taikymo gali turėti įtakos kitų teismo proceso dalyvių vaidmuo (pvz., advokato, prokuroro), taip pat žiniasklaida, Komisijų išsakoma pozicija dėl lygtinio paleidimo taikymo.

Kalbėdami apie nuteistojo advokato vaidmenį lygtinio paleidimo byloje, teisėjai teigė, kad dažniausiai advokatai tokio pobūdžio bylose nedalyvauja (pvz., T3: „O advokatai išvis... Jų nėra“; T1: „Nes bent jau teisme jis absoliučiai nedalyvauja. Neteikia nei savo nuomonės, nei jokių prašymų nėra, absoliučiai jo niekur“). Taigi, remiantis pateiktais teisėjų atsakymais, galima kelti prielaidą, kad lygtinio paleidimo siekiantys nuteistieji teismo proceso metu dažnai gali neturėti gynėjo. Remiantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 360 str., gynėjo dalyvavimas lygtinio paleidimo byloje nėra privalomas, ir informacija apie būsimą teismo posėdį yra teikiama nuteistajam bei prokurorui. Galima kelti prielaidą, kad įkalinimo įstaigoje esantiems nuteistiesiems dėl lėšų stokos bei ribotos galimybės palaikyti ryšius su laisvėje esančiais asmenimis gali būti sudėtinga susirasti advokatą, kuris atstovautų nuteistojo interesams sprendžiant klausimą dėl lygtinio paleidimo taikymo. Taigi, šiuo metu nuteistųjų, siekiančių lygtinio paleidimo, interesai gali būti nepakankamai ginami teismo proceso metu.

Paklausti apie prokuroro vaidmenį lygtinio paleidimo bylose, teisėjai teigė, kad, 2015 rugsėjo 1 d. pasikeitus Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 360 str. formuluotei, prokurorai nebeprivalo teikti atsiliepimo apie Lygtinio paleidimo komisijos priimtą sprendimą, tad prokuroro vaidmuo lygtinio paleidimo bylose pastaruoju metu sumažėjo (pvz., T3: „*Tai, deja, prokuratūra pastaruoju metu labai retai kada teikia atsiliepimus ir išsako apskritai savo poziciją šituo klausimu*“). Vis dėlto dalis tyrime dalyvavusių teisėjų teigė, kad prokurorai išreiškia savo poziciją dėl lygtinio paleidimo taikymo tais atvejais, kai nesutinka dėl lygtinio paleidimo taikymo: T6: „<...> *dabar matom tik tuo atveju, jeigu prieš, bet netgi nežinom, kodėl būtent kitais atvejais jisai ne prieš*.“ Taigi, galima kelti prielaidą, kad prokuroro vaidmuo lygtinio paleidimo bylose pastaruoju metu tapo mažesnis, prokurorai dažniau išsako savo nuomonę, kai nepritaria lygtinio paleidimo taikymui, tačiau jie galimai yra aktyvesni teismo proceso dalyviai lygtinio paleidimo bylose nei nuteistųjų advokatai.

Remiantis BVK 164 str. 4 d., vietovės, kurioje yra nuteistojo įkalinimo įstaiga, apylinkės teismui visuomet turi būti siunčiamas Lygtinio paleidimo komisijos nutarimas dėl lygtinio paleidimo taikymo arba netaikymo bei nuteistojo asmens byla. Taigi, sprenddami lygtinio paleidimo klausimą, teisėjai visuomet turi tam tikrą atspirties tašką – Komisijos poziciją. Kalbėdami apie Komisijos priimto nutarimo reikšmę galutiniam teismo sprendimui, dalis tyrime dalyvavusių teisėjų teigė, kad komisijos pozicija yra reikšmingas sprendimo priėmimo veiksnys: T5: „<...> *jeigu matai, kad lygtinio paleidimo komisija siūlo žmogų, nu taip, tai yra vienas iš svertų*“; T6: „*Tai labai didelis vaidmuo. Nes, nu, aš tai vertinu taip, kad ateina visuomenė ir pasako, „mes jį pasiimam“, ir klausia teisėjo, ar jūs sutinkate? Tai, mano vertinimu, tai yra didžiulis vaidmuo*.“ Kita vertus, dalis teisėjų teigė, kad, nepaisant komisijos priimto nutarimo, jie yra linkę dar kartą įvertinti visas lygtinio paleidimo taikymui svarbias aplinkybes: T7: „*Čia jau kaip ir minėjau, kad daug nutarimų netvirtinam, tai ta jų priimta komisijos sprendimo reikšmė tikrai nėra lemianti. Nėra esminė. Nes vertinam visą pateiktą medžiagą*“; T1: „*Teismas taip ar taip turi gilintis. O komisijos, nu tai nieko nereikia daryt, reikia paimt ir parašyt argumentus*.“ Taigi, kai kuriais atvejais Komisijos priimtas nutarimas gali tam tikru būdu paveikti teisėjo galutinį sprendimą, tačiau tai gali priklausyti nuo to, kaip teisėjai vertina Komisijų funkcijas ir kiek atsakomybės jie yra linkę priskirti Komisijoms ir teismui.

Analizuojant Lygtinio paleidimo komisijų bei kitų proceso dalyvių galimą

įtaką teisėjų priimamiems sprendimams, svarbu atsižvelgti į sprendimų priėmimą nagrinėjančioje mokslinėje literatūroje minimą inkaro euristiką (angl. *anchor heuristics*). Pirmieji inkaro euristikos pasireiškimą priimant sprendimus ėmė nagrinėti A. Tversky ir D. Kahneman'as (1974), kurie inkaro euristiką apibūdino kaip tam tikro problemos sprendimo metu pateikto atskaitos taško įtaką galutiniam problemos sprendimui. Svarbu pažymėti, kad inkaro euristika dažnai yra taikoma nesąmoningai, tad sprendimą priimantis asmuo gali remtis jam pateiktu atskaitos tašku nepastebėdamas jo įtakos galutiniam sprendimui. Atliekant teisėjų sprendimus nagrinėjančius mokslinius tyrimus buvo pastebėta, kad tam tikras bylos nagrinėjimo metu pateiktas „inkaras“ gali paveikti galutinį teisėjo sprendimą dėl laisvės atėmimo bausmės dydžio (Musweiler, 2001; Englich et al., 2005), taip pat „inkaro“ pateikimas yra siejamas su prisiekusiųjų skiriamu atlygintinos turtinės žalos dydžiu (Malouff & Schutte, 1989). Kalbant apie šio tyrimo rezultatus, galima kelti prielaidą, kad, priimdami sprendimus dėl lygtinio paleidimo, teisėjai kai kuriais atvejais taip pat gali taikyti inkaro euristiką, kadangi bylos nagrinėjimo metu jie gali susidurti su keliais jiems pateikiamais „inkarais“ – Komisijos bei prokuroro nuomone dėl lygtinio paleidimo taikymo. Svarbu pažymėti, kad, remiantis teisėjų pateiktais atsakymais, prokuroro nuomonė dėl lygtinio paleidimo taikymo dažnai gali būti neigiamai. Tuo tarpu advokato, atstovaujančio nuteistojo interesams, nuomonė lygtinio paleidimo byloje dažnai nėra išsakoma, tad teisėjams dažnai gali būti nepateikiamas nuteistajam palankus „inkaras“. Šie teisėjams pateikiamos informacijos bei išsakomų pozicijų ypatumai gali skatinti rečiau taikyti lygtinį paleidimą iš pataisos įstaigų. Vis dėlto ateityje, siekiant empiriškai patikrinti prielaidą dėl inkaro euristikos pasireiškimo lygtinio paleidimo byloje, būtų tikslinga atlikti atskirą šį klausimą nagrinėjančią kiekybinį tyrimą.

Nors tyrime dalyvavę teisėjai akcentavo teismo nepriklausomumą, taip pat buvo pripažįstama, kad teisėjai gali patirti tam tikrą žiniasklaidos priemonių spaudimą bei šališką jų darbo pateikimą žiniasklaidoje: T6: „*Tai gal, galbūt, aišku, turi įtakos, <...> kaip ir bet kokioj byloj turi įtakos, manau, visuomenės nuomonė. <...> Aš nesakau, kad procesiniam sprendimui ar jo rezultatui, bet žmogui, bet koku atveju sprendimą priimančiam*“; T2: „*<...> mes esame žmonės, mes skaitom spaudą, mes matom žiniasklaidos reakciją į, kaip minėjau, tuos atvejus, kai žmogus padaro nusikaltimą, būdamas lygtiniame paleidime <...>. Ir mes ir patys esam visuomenės dalis ir ta įtaka yra didelė, nuo kurios mes*

stengiamės atsiriboti <...>“ Kadangi Lietuvoje būtent teismas priima galutinį sprendimą dėl lygtinio paleidimo taikymo, tam tikromis lygtinio paleidimo bylomis besidominčių žiniasklaidos priemonių dėmesys dažniausiai gali būti nukreiptas į sprendimą priimančią teisėją. Be to, tyrime dalyvavusių teisėjų manymu, žiniasklaida gali būti linkusi akcentuoti nesėkmingus lygtinio paleidimo iš įkalinimo įstaigų taikymo atvejus, kai nuteistieji pakartotinai nusikalsta.

Dalis tyrime dalyvavusių teisėjų teigė, kad jų teismo teritorijoje esančių pataisos namų specifika gali turėti įtakos jų požiūriui į lygtinio paleidimo siekiančius nuteistuosius (pvz., T7: „*Užtai, kad mūsų gal veiklos zonoje esantys pataisos namai jie jau yra tokiems, kur jau nebe pirmą kartą nuteistieji. Tai jau ir atitinkamai ir bausmės ilgesnės, griežtesnės, ir jau turbūt kontingentas yra atitinkamai kitoks*“; T5: „*Čia pas mus žudikai, prievartautojai, plėšikai*“). Ši dalies teisėjų įvardyta aplinkybė, kuri gali sietis su galutiniu sprendimu dėl lygtinio paleidimo, gali būti susijusi ir su anksčiau įvardytu teisėjų polinkiu vertinti lygtinio paleidimo siekiančio nuteistojo kriminalinę istoriją. Be to, teismo teritorijoje esančių pataisos namų ir juose bausmę atliekančių nuteistųjų ypatumai gali turėti įtakos ir teisėjų darbo krūviui, galimybei įsigilinti į kiekvieno lygtinio paleidimo siekiančio asmens atvejį. Taigi, tyrimo metu įvardyta teismo teritorijoje esančių pataisos namų specifika gali turėti įtakos teisėjų požiūriui į lygtinį paleidimą siekiančius nuteistuosius, galimybei dėl darbo krūvio įsigilinti į kiekvieno lygtinio paleidimo siekiančio nuteistojo atvejį, taip pat teismų teritorijose esančių pataisos įstaigų ypatumai gali sietis ir su šiuo metu ganėtinai nevienoda teismų praktika lygtinio paleidimo bylose.

Apibendrinant šio tyrimo metu surinktus duomenis apie galimą išorinių veiksnių įtaką teisėjų sprendimams lygtinio paleidimo byloje, galima pastebėti, kad Komisijų nutarimai bei kai kuriais atvejais prokurorų išsakoma pozicija dėl lygtinio paleidimo taikymo, taip pat dažnas nuteistojo gynėjo nedalyvavimas gali veikti galutinius teisėjų sprendimus kaip tam tikri atskaitos taškai. Tyrimo metu teisėjai pripažino, kad jų sprendimai dėl lygtinio paleidimo taikymo kartais gali būti kritikuojami bei šališkai pateikiami žiniasklaidos priemonių, tad kai kuriais atvejais teisėjai priima sprendimus dėl lygtinio paleidimo taikymo, esant tam tikram žiniasklaidos priemonių ir jų informuojamos visuomenės spaudimui. Galiausiai teisėjų sprendimai dėl lygtinio paleidimo taikymo ir nevienoda teismų praktika lygtinio paleidimo byloje gali sietis su pataisos įstaigų, esančių teismo teritorijoje, ypatumais.

IŠVADOS

1. Interviu su Komisijų nariais analizė parodė, kad lygtinio paleidimo institutu siekiama nuteistojo integracijos į visuomenę bei galimybės gyventi visavertį gyvenimą. Remiantis tyrimo duomenimis, pagrindiniu lygtinio paleidimo instituto taikymo trūkumu kalbinti Komisijų nariai laiko tai, kad komisija atlieka tik tarpinį vaidmenį, o galutinį sprendimą savo nuožūra priima teismas.
2. Taikant lygtinį paleidimą, svarbų vaidmenį atlieka pataisos įstaigose rengiamos socialinio tyrimo išvados, asmens nusikalstamo elgesio rizikos lygis bei nuteistojo socialinės rehabilitacijos plano vykdymas. Komisijoms priimant sprendimą dėl asmens lygtinio paleidimo, nuteistojo atliktos bausmės dalis ir padaryto nusikaltimo pobūdis laikomi mažiau reikšmingais veiksniais.
3. Tyrime dalyvavusių teisėjų nuomone, lygtinis paleidimas suteikia nuteistiesiems šansą sugrįžti į visuomenę bei motyvuoja juos pozityviems pokyčiams. Visgi tyrime dalyvavę teisėjai lygtinį paleidimą vertina kaip galimybę, o ne kaip būtinybę, atkreipia dėmesį į teismo turimą diskreciją sprendžiant, ar asmuo gali atlikti bausmę visuomenėje.
4. Teisėjai gali būti labiau linkę taikyti lygtinį paleidimą žema nusikalstamo elgesio rizika pasižymintiems nuteistiesiems. Nuteistojo padaryta pažanga interpretuojama ganėtinai skirtingai, skiriasi ir teisėjų požiūris į intensyvios priežiūros taikymo tikslingumą.
5. Priimant sprendimą, gali būti remiamasi ne tik BVK nurodytu formaliu bei materialiu lygtinio paleidimo taikymo pagrindu, bet ir kitokia nuteistąjį charakterizuojančia informacija.
6. Teisėjų sprendimams gali turėti įtakos jų teismo teritorijoje esančių įkalinimo įstaigų specifiška, Komisijos išsakyta nuomonė apie nuteistąjį, prokuroro pateiktas skundas dėl lygtinio paleidimo taikymo, taip pat ganėtinai pasyvus lygtinio paleidimo siekiančių nuteistųjų gynėjų vaidmuo.

LITERATŪRA

I. Teisės aktai

Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 37-1341 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).

- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas // Valstybės žinios, 2002, Nr. 73-3084 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos probacijos įstatymas // Valstybės žinios, 2012, Nr. 4-108 (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais).
- Lietuvos Respublikos teismų įstatymas // Valstybės žinios, 1994, Nr. 46-851.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 18, 19, 66, 90, 91, 126, 138, 140, 152, 154, 157, 158, 159, 164, 176 straipsnių pakeitimo ir 127, 160, 161, 162, 163, 179 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas, priimtas 2011 m. gruodžio 22 d. Nr. XI-1863 // Valstybės žinios, 2012, Nr. 4-110.
- Lietuvos Respublikos probacijos įstatymo Nr. XI-1860 11, 17, 18, 21, 25, 30 ir 31 straipsnių pakeitimo įstatymas, priimtas 2015 m. birželio 23 d., Nr. XII-1821 // TAR, 2015-07-07, Nr. 11079.
- Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso pakeitimo įstatymas, priimtas 2015 m. birželio 23 d. Nr. XII-1818 // TAR, 2015-07-07, Nr. 11069.
- Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 253¹, 360, 362 ir 364 straipsnių pakeitimo įstatymas, priimtas 2015 m. birželio 23 d. Nr. XII-1820 // TAR, 2015-07-07, Nr. 2015-11076.
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl Socialinio tyrimo išvados formos ir Socialinio tyrimo išvados rengimo metodinių rekomendacijų patvirtinimo // Valstybės žinios, 2012, Nr. 68-3500.
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 6 d. įsakymu Nr. 1R-154 patvirtinti Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigos komisijos nuostatai // Valstybės žinios, 2012, Nr. 65-3314.

II. Mokslinė literatūra

- Braun V., Clarke V. 2006. Using thematic analysis in Psychology // *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), p. 77–101.
- Danziger Sh., Levav J., Avnam-Pesso L. 2011. Extraneous factors in judicial decisions // *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 108(17), p. 6889–6892.
- Englich B., Mussweiler T., Strack F. 2005. The last word in court – a hidden disadvantage for the defense // *Law and Human Behavior*, 29(6), p. 705–722.
- George T. E., Epstein L. 1992. On the nature of Supreme court decision making // *American Political Science Review*, Vol. 86, No. 2, p. 323–337.
- Gobeil R., Serin R. C. 2009. Preliminary evidence of adaptive decision making techniques used by Parole board members // *International Journal of Forensic Mental Health*, Vol. 8, p. 97–104.
- Huebner B. M., Bynum T. S. 2006. An analysis of parole decision making using a sample of sex offenders: A focal concerns perspective // *Criminology*, p. 961–991.
- Malouff J., Schutte N. S. 1989. Shaping juror attitudes: Effects of requesting different damage amounts in personal injury trials // *The Journal of Social Psychology*, 129(4), p. 491–497.

- Morgan K. D., Smith B. 2008. The impact of race on parole decision-making // *Justice Quarterly*, Vol. 25, No. 2, p. 411–435.
- Mussweiler T. 2001. Sentencing Under Uncertainty: Anchoring Effects in the Courtroom // *Journal of Applied Social Psychology*, 31(7), p. 1535–1551.
- Proctor L. J. 1999. The „new parole“: An analysis of Parole board decision making as a function of eligibility // *Journal of Crime & Justice*, Vol. 22, No. 2, p. 193–217.
- Sakalauskas G. 2006. Socialinės ir ekonominės naujų laisvės atėmimo bausmės atlikimo formų taikymo prielaidos Lietuvoje // *Teisės problemos*, Nr. 4, p. 5–49.
- Sakalauskas G. 2010. Lygtinio paleidimo sistema ir korupcijos rizika. Vilnius: Teisės institutas. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/docs/empty/lygtinio%20paleidimo.pdf>>.
- Sakalauskas G. 2013. Lygtinis paleidimas iš įkalinimo įstaigų įsigaliojus Probacijos įstatymui: teorija ir praktika // *Teisės problemos*, Nr. 4(82). Interaktyvus. Prieiga per internetą: <<http://www.teise.org/data/Gintautas-Sakalauskas-2013-4.pdf>>.
- Sakalauskas G. 2015. Kalinimo sąlygos ir kalinių resocializacijos prielaidos // *Teisės problemos*, Nr. 2, p. 5–53.
- Sakalauskas G. 2015. Nuteistųjų laisvės atėmimo bausme užimtumas: padėtis ir galimybės // *Teisės e-aktualijos*, Nr. 2(8), p. 4–20.
- Švedas G. 2006. Baudžiamosios politikos pagrindai ir tendencijos Lietuvos Respublikoje. Vilnius.
- Tversky A., Kahneman D. Judgement under uncertainty: Heuristics and biases // *Science*, 1974, 185(4157), p. 1124–1131.
- Vosyliūtė A. 2010. Lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų taikymo teismų praktikoje probleminiai aspektai // *Bausmių vykdymo sistemos teisinis reguliavimas ir perspektyvos Lietuvos Respublikoje* (ats. red. G. Švedas). Vilnius, p. 95–115.

III. Interneto šaltiniai, ataskaitos, pažymos

- Čepas A. 2016. Kalėjimų reformos: turi keistis ne tik patalpos, bet ir visuomenės požiūris į nuteistuosius. 2016 m. gegužės 6 d. Interaktyvus. Prieiga per internetą: <<http://www.delfi.lt/projektai/atsakomybepokytiszmogus/kalejimu-reformos-turi-keistis-netik-patalpos-bet-ir-visuomenes-pozivuris-i-nuteistuosius.d?id=71197794>>.
- Kalėjimų departamento prie Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Priežiūros skyriaus 2016 m. kovo 14 d. Ataskaita apie lygtinio paleidimo iš pataisos įstaigų eigą, teismų ir lygtinio paleidimo komisijų iš pataisos įstaigų motyvus netaikyti lygtinį paleidimą, 2015 metais Nr. LV-948.
- 2015 m. Kalėjimų departamento Darbo su asmenimis, esančiais apygardų probacijos tarnybų priežiūroje, ataskaita. Prieiga per internetą: <<http://www.kalejimu-departamentas.lt/download/16664/darbas%20su%20asmenimis%20suvestine%202015%20s.xlsx>>.
- Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Administracinės ir baudžiamosios justicijos departamento Baudžiamosios justicijos skyriaus 2014 m. vasario 11 d. pažyma Nr. 5R-23 apie probacijos vykdymo ir efektyvumo stebėseną.

Problems of Parole Application in Lithuania

ILONA MICHAILOVIČ, LIUBOVĖ JARUTIENĖ

Summary

Although parole is promoted by international recommendations, by the Penal Enforcement Law of Lithuania, by the Probation Law of Lithuania and by many criminal justice professionals, the application of parole decreases in Lithuanian case law. Jurisprudence parole cases show that in considering parole cases, court decisions are often based on very different criteria, and in some cases the same criteria are interpreted differently. Furthermore, despite more favorable opportunities to evaluate the criminal behavior risk of the convict reaching parole, the courts still tend to rely on slightly different criteria characterizing the convict. What is more, although parole legislation is becoming more liberal, according with the statistics, the recent percentage of paroled persons has been decreasing.

Considering recent tendencies of parole application, it is unclear what factors may influence the existing differences of court practice, motives of parole application or declination and the relatively small number of paroled persons. In order to answer these questions, the authors of this study decided to examine the problems of parole application from several different perspectives. Authors conveyed a study that aimed at analyzing the work of parole boards and factors, which influence their parole decisions. Also, during this study, authors examined the peculiarities of judge parole decision-making. The study was intended to cover a wide range of factors that may influence parole application, so the authors did not limit the study to the court practice, but instead looked at the peculiarities of particular parole stages. During the empirical qualitative research, 7 interviews with judges and 8 interviews with the parole board members were performed, in accordance with the principle of the saturation of data.

The research results should help both theorists and practitioners see parole from the point of view of judges and the parole board members; they should encourage dialogue as well as collaboration among judges that make decisions, the employees of penitentiary institutions and representatives of the public. In addition, the results should help to discover constructive ways of solving current parole problems and provide recommendations concerning a more fluent way of applying this institute.

Keywords: parole application, parole decisions, peculiarities of judge parole decision-making